

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

DIPLOMOVÁ PRÁCE

2012

Jana ČURDOVÁ

UNIVERZITA KARLOVA v PRAZE

Pedagogická fakulta

katedra primární pedagogiky

CESTY DĚTSKÉHO RECITÁTORA NA 1. STUPNI ZŠ

PATHS OF CHILD - THE RECITER AT PRIMARY SCHOOL

Vedoucí diplomové práce: doc. Mgr. Radek Marušák

Autor diplomové práce: Jana Čurdová

Studijní obor: učitelství pro 1. stupeň ZŠ

Forma studia: kombinovaná

Diplomová práce dokončena: červen, 2012

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci na téma „Cesty dětského recitátora na 1. stupni ZŠ“ vypracovala pod vedením vedoucího diplomové práce samostatně za použití v práci uvedených pramenů a literatury. Dále prohlašuji, že tato diplomová práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 10. 6. 2012

Podpis

Jana Čurdová

PODĚKOVÁNÍ

Ráda bych touto cestou vyjádřila poděkování doc. Mgr. Radku Marušákovi za cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce.

Také děkuji všem dětem a dospělým, kteří odpovídali na mé otázky během rozhovorů, za jejich spolupráci a ochotu podělit se o své zkušenosti.

ABSTRAKT:

Teoretická část diplomové práce je zaměřena na analyzování jednotlivých oblastí a pojmů souvisejících s dětskou recitací se zřetelem na 1. stupeň základní školy.

V první polovině praktické části jsou metodou řízeného rozhovoru zjišťovány prvotní motivační důvody dětského recitátora na 1. stupni základní školy, vedoucí k rozhodnutí dítěte věnovat se recitaci, dále způsoby výběru textu u dětí a jejich důvody pro upřednostnění poezie nebo prózy. Toutéž metodou jsou zjišťovány způsoby vedení, přípravy a hodnocení dětského recitátora u dospělých osob, které s recitátorem pracují a hodnotí jej. V druhé polovině praktické části jsou nabídnuty a popsány ukázky možné skupinové i individuální práce s konkrétním textem.

KLÍČOVÁ SLOVA:

1. stupeň ZŠ, recitace, umělecký text, poezie, próza, interpretace, mluvní dovednosti, dětský recitátor

ABSTRAKT:

The theoretical part of the diploma is focused on the analysis of particular areas and concepts related to children's recitation regarding the first level of primary school.

The first half of the practical part looks into primal motivation resulting into the decision to dedicate oneself to recitation, as well as the method of text selection by children and their reasons for preference of poetry to prose. The method of controlled interview was used for researching child reciters at the first level of primary school. The same method was applied to research methods of management, preparation and evaluation of children's reciter by adults who work with and assess the reciter. The second half of the practical part offers and describes examples of both group and individual approaches to a particular text.

KEYWORDS:

Primary school, recitation, art text, poetry, prose, interpretation, verbal skills, child – the reciter

Obsah

ÚVOD.....	7
A. TEORETICKÁ ČÁST	
1. UMĚLECKÝ PŘEDNES	9
1.1 Přednes, interpretace, reprodukce	9
1.2 Dětský přednes	11
2. RECITÁTOR NA 1. STUPNI ZŠ.....	13
2.1 Vývojové zvláštnosti dětí na 1. stupni ZŠ.....	14
2.1.1 Tělesný a pohybový vývoj	14
2.1.2 Paměť a pozornost.....	14
2.1.3 Jazykový vývoj – řeč.....	15
2.1.4 Poruchy dětské řeči	16
2.2 Přednes na 1. stupni ZŠ.....	18
2.3 Potřebné dovednosti a znalosti recitátora.....	19
2.4 Jak recitace formuje osobnost dítěte na 1. stupni ZŠ.....	22
3. PEDAGOG - PRŮVODCE DĚTSKÉHO RECITÁTORA.....	24
4. MOTIVACE K RECITACI.....	26
5. VÝBĚR TEXTU.....	28
5.1 Pomoc a spolupráce při výběru textu	28
5.2 Recitace a četba.....	31
5.3 Poezie nebo próza?.....	31
6. PRÁCE S TEXTEM.....	33
7. HODNOCENÍ – SEBEHODNOCENÍ.....	36

B. PRAKTICKÁ ČÁST

8. ŘÍZENÝ ROZHOVOR	38
8.1 Rozhovor s dětskými recitátory	38
8.2 Rozhovor s pedagogy a rodiči.....	42
8.3 Rozhovor s porotci	45
9. UKÁZKY PRÁCE S TEXTEM.....	47
9.1 Emanuel Frynta – Ježek (skupinová práce s básní)	47
9.2 Jan Skácel – Uspávanka s hloupými kocoury a paní myší (skupinová práce s básní)	51
9.3 Jan Skácel, Uspávanka s hloupými kocoury a paní myší (individuální práce s básní)	58
9.4 Josef Kolář – Z deníku kocoura Modroočka (individuální práce s prozaickým textem)	61
ZÁVĚR	63
Seznam literatury	65
Přílohy	

ÚVOD

Téma diplomové práce se zaměřením na dětského recitátora 1. stupně základní školy jsem si vybrala, protože se sama práci s dětským recitátorem věnuji a tato sféra mi není úplně cizí. Je pravdou, že mé zkušenosti v této oblasti by nestačily k napsání celé diplomové práce (i když jsem se o ně hodně opírala, zejména v některých kapitolách teoretické části a ve druhé polovině části praktické), proto bylo nutné sáhnout po odborné literatuře. Zde jsem se však potýkala s velkým úskalím v podobě malého množství odborné literatury, týkající se přímo dětské recitace. Bylo pro mne nemilým překvapením, že dosud o této oblasti bylo napsáno jen velmi málo knih. Přesto však musím vyzdvihnout jednu velmi kvalitní publikaci z posledních let a tou je kniha E. Zámečnickové „Cesta k přednesu aneb Průvodce pro pedagogy a mladé recitátory,“ která je velkým přínosem nejen pro pedagogy vedoucí dětské recitátory, ale i pro recitátory samotné.

Celou práci směřuji k naplnění těchto cílů:

- popsat různé přístupy k dětské recitaci z hlediska věku (věkových kategorií) na 1. stupni ZŠ
- po rozhovorech s pedagogy nastínit možné cesty přípravy dětského recitátora
- nabídnout čtenáři několik způsobů práce s uměleckým textem

Z hlediska cílů je uspořádaná také struktura práce, která je rozdělena na dvě části, teoretickou a praktickou, je utříděna do 9 hlavních kapitol a několika podkapitol, přičemž teoretická část je východiskem pro část praktickou.

V první kapitole se snažím definovat pojem umělecký přednes a s ním související termíny po obecné stránce. Také oblast dětské recitace se snažím nejprve uchopit všeobecně, zatím bez zaměření na 1. stupeň ZŠ.

V druhé kapitole se blíže zabývám osobností recitátora a přednesem na 1. stupni ZŠ z hlediska vývojových zvláštností, potřebných dovedností, formování osobnosti v souvislosti s recitací.

Ve třetí kapitole se věnuji osobnosti pedagoga coby průvodce dětského recitátora. Především zde preferuji jeho předpoklady a dovednosti souvisejí s oblastí dětské recitace.

Další, čtvrtá, kapitola je věnována motivačním činitelům, vedoucím k dětské recitaci. Zde popisuji jak vhodné, tak nevhodné motivační faktory spojené s dětskou recitací.

V páté kapitole charakterizuji problematiku výběru textu, přičemž je zohledněno hledisko pomoci ze strany pedagoga. Také nezapomínám na souvislost mezi výběrem textu a četbou na 1. stupni ZŠ. Neopomenutelnou součástí této kapitoly je podkapitola věnovaná výběru poezie a prózy.

V šesté kapitole se blíže zabývám problematikou práce s textem z hlediska postupů, způsobů a prostředků, včetně výrazových.

Teoretickou část uzavírá kapitola sedmá, kde popisuji současné podoby hodnocení dětského recitátora.

Protože práce s dětským recitátorem je proces, který se neustále vyvíjí, jednotlivé součásti tohoto procesu spolu souvisí, navzájem se prolínají, nelze striktně dodržet a udržet strukturu jednotlivých kapitol pouze v avizované problematice, takže se např. s osobností pedagoga setkáme ve více kapitolách.

Praktická část je rozdělena do kapitoly osmé a deváté. V osmé kapitole a následných podkapitolách jsou zpracovány výsledky odpovědí na otázky kladené v rozhovoru dětským recitátorům, osobnostem, které se věnují práci s dětským recitátorem a osobnostem, které dětského recitátora hodnotí.

Devátá kapitola je rozvržena do čtyř podkapitol, kde nabízím ukázky práce s textem. První dvě podkapitoly se věnují skupinové práci s básní, přičemž první z nich je realizována v rámci vyučovací hodiny a ta druhá na dramatickém kroužku. V druhých dvou podkapitolách popisuji individuální práci s básní i prozaickým textem na základě vlastních zkušeností s konkrétním recitátorem.

A. TEORETICKÁ ČÁST

1. UMĚLECKÝ PŘEDNES

Pod pojmem umělecký přednes si mnozí z nás představí člověka ve společenském oděvu, jak seriózně s vážnou tváří recituje verše slavných autorů. Tento obrázek možná také mnoho lidí od recitace odrazuje, protože jim to připadá náročné, sdělovaným slovům nerozumí, je to pro mnohé nepřírozené.

Pro termín „umělecký přednes“ se používá výraz „recitace“, který je pro mnohé lidi běžnější a nezní tak moc umělecky. Co to tedy recitace, nebo-li umělecký přednes, je?

Vítězslava Šrámková uvádí, že: *„Umělecký přednes je hlasová realizace literárního textu s uměleckým záměrem a cílem. Promítá se do ní osobitý výklad přednášeče, vyjadřuje jeho vztah k životu, ke skutečnosti. Součástí uměleckého přednesu je i působení osobnosti přednášeče, včetně využitých mimojazykových prostředků – těch, které jsou přímou součástí jeho osoby (výraz tváře, tj. mimiky, gesto, pohyb, celkový vzhled včetně oblečení), i těch, které stojí mimo něj (rekvizita, kostým, hudba, zvuk, světlo).“* (Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková, 1984, s. 142)

Zjednodušeně řečeno, jedná se o převedení napsaného textu do hlasové podoby, která je obohacená o životní zkušenosti přednášejícího a doplněná pro něj přirozenými výrazovými prostředky.

Jak už sám název napovídá, patří umělecký přednes mezi estetické obory.

Pro to, abychom se zorientovali v oblasti uměleckého přednesu, je důležité pochopit některé základní pojmy, související s touto disciplínou. Pokud se zabýváme otázkou, co to je recitace, musíme se zároveň zaměřit na rozklíčování důležitých termínů s ní souvisejících. Jsou to především termíny přednes, interpretace a reprodukce.

1.1 PŘEDNES, INTERPRETACE, REPRODUKCE

Podle E. Zámečnickové je **přednes** „*tvůrčí hlasová realizace literárního textu, přičemž recitátor či vypravěč není jeho autorem.*“ (Zámečnicková, 2009, s. 10) Jde především o proces sdělování a sdělení. Aktéry tohoto procesu jsou recitátor, autor, text a posluchač, divák. „*Recitátor sděluje prostřednictvím slov autora svá osobní*

stanoviska nejen k recitovanému textu a k jeho tématu, ale i ke světu kolem sebe. O tom všem vypovídá posluchačům a divákům.“ (Zámečnicková, 2009, s. 10)

Využívá k tomu různé, vhodně zvolené, výrazové prostředky tak, aby posluchače či diváky zaujal. Občas se stane, že recitátor zvolí v dobré víře takové prostředky, ve většině případů ty mimojazykové, které diváka spíš odradí, ruší ho nebo působí dokonce směšně, čímž dojde k naprosté degradaci sdělovaného.

„Autor a recitátor mají společná slova.“ (Zámečnicková, 2009, s. 10) Ne však v tom smyslu, že recitátor pouze odřikává autorova slova. Jde o jakousi formu komunikace mezi autorem, recitátorem a publikem. I když recitátor jistým způsobem obohacuje sdělení autora o svou osobní výpověď, nikdy by neměl zamlouvat původní výpověď autora.

E. Zámečnicková také uvádí, že *„přednes je komunikačním aktem, uskutečňovaným ve specifických podmínkách. Mezi text a jeho vnímatele (diváka, posluchače) vstupuje zprostředkující článek – recitátor, přednášeč, vypravěč. Ten na základě důkladného rozboru textu seznamuje vnímatele nejen s jeho zněním, ale hlavně jeho vnímání orientuje a usměrňuje ve smyslu svého osobního pochopení vybraného textu... Může, ale nemusí být uměním.*“ (Zámečnicková, 2009, s. 10)

Člověk, který se přednesem zabývá, bývá označován jako recitátor, přednášeč či interpret.

Interpretace je podle slovníku cizích slov *„výklad, objasnění, tlumočení.*“ (Rejman, 1966, s. 208).

V kontextu s recitací lze interpretaci definovat jako výklad literární předlohy, který *„vychází z jejího poznání ve všech souvislostech vnějších (autorův život a dílo, společenské a historické okolnosti) i vnitřních (rozkrýví významu jednotlivých částí i detailních obrazů textu a jejich formálního vyjádření).*“ (Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková, 1985, s. 142)

Jozef Mistrík definuje uměleckou interpretaci z několika pohledů. Vzhledem k zaměření mé práce budu brát v potaz ta členění, která se přímo týkají recitace.

„Při recitaci dává interpret básníkově předloze skutečně jinou podobu, přednáší, tlumočí jeho výpověď jinými prostředky, než jaké použil básník. Recitátor je tedy interpretem a recitace je v podstatě interpretací textu.“ (Mistrík, 1976, s. 44)

Podle J. Mistříka (1976, s. 44) se recitátor stává během recitačního procesu interpretem dvakrát. Poprvé, když text studuje a podruhé při recitaci před publikem, přičemž ale do role interpreta vstupuje již při výběru textu.

„Recitátorova interpretace je sdělení dvou výpovědí najednou: básnickovy a recitátorovy.“ (Mistřík, 1976, s. 46, 47)

Reprodukce je *„pouhé převedení literárního textu do podoby mluveného jazyka. Záměrem reprodukce literárního textu je věrně zrekonstruovat autorovu myšlenku, autorův příběh. Běžný reprodukční projev si neklade umělecké cíle, dílo nevykládá, nezaujímá k němu stanovisko, dává plně zaznít autorskému podílu.“* (Šrámková, 1985, s. 141)

1.2 DĚTSKÝ PŘEDNES

Budu-li se blíže zabývat dětským přednesem, je důležité si ze všeho nejdřív uvědomit, že se jedná o *„dlouhodobé, cílevědomé a systematické výchovné působení.“* (Zámečníková, 2009, s. 14)

V současnosti se ještě stále setkáváme se situacemi, kdy se přednes zaměřuje za dokonale pamětně zvládnutou báseň a její následné odříkání. Často ovšem mimo přirozený rytmus českého slova a věty. Děti velmi zdatně text básně rytmicky odslabikují. Tento fenomén není na našich školách ojedinělý. A nesetkáváme se s ním jenom u prvňáčků, (pro které byla rytmiizace říkadel jednou z nedávných činností v mateřské škole). Bohužel se s ním můžeme setkat ještě ve čtvrtém nebo pátém ročníku a někdy dokonce i na druhém stupni základní školy. Záměrně se zmiňuji o básni, protože tento jev je velmi patrný právě při práci s poezií. Je velmi smutné, že mnoho učitelů na našich školách tento způsob prezentace básně akceptuje.

Také při recitaci prózy se můžeme setkat s negativními jevy, jako jsou: důraz na nevhodná slova, zdůraznění myšlenky, která není podstatná (nosná), rozbití věty na jednotlivá slova, špatná práce s dechem, pauzou, špatný rytmus, nadužívání gest, která nejdou z prožitku dítěte, špatná práce s předločkou a v neposlední řadě jakási vyumělkovanost nebo nevhodné zabarvení hlasu, které mnohdy sklouzne až do citového vydírání.

Nešvary, jak při recitování poezie, tak při recitaci prózy, často pramení z nepochopení textu. Ten je mnohdy brán z pohledu dětí jako nutné zlo ke splnění zadaného úkolu a z pohledu učitele jako něco, co musí, z hlediska učebního plánu, probrat.

„Literární umělecký text je osvědčeným prostředkem výchovy a vzdělávání....Ve škole má své tradiční místo v hodinách literární výchovy, kde se texty např. čtou, rozebírají a přednášejí.“ (Tomková In Koťátková a kolektiv, 1998, s. 158)

Učitel by měl umět nabízet dětem zajímavé a poutavé způsoby práce s textem tak, aby se děti samy chtěly podílet na objevování kouzla textu, přicházely s vlastními postřehy bez ohledu na to, zda se jedná o výborného, průměrného nebo dokonce podprůměrného žáka. Přednes by se tak mohl stát jedním z prostředků, jak probouzet v dnešních dětech zájem o literaturu a četbu.

„Nejdůležitějším cílem v dětském přednesu je rozvoj osobnosti každého recitátora.“ (Zámečnicková, 2009, s. 97)

Pokud budou děti systematicky a cílevědomě vedeny k aktivní účasti na rozborech textu, ať básnických či prozaických, a budou-li s těmito texty pravidelně pracovat, otevře jim to téměř nekonečné možnosti vnímání a nahlížení nejen na běžné životní situace, ale mohou tak lépe poznat i samy sebe.

2. RECITÁTOR NA 1. STUPNI ZŠ

Hovoříme-li o osobnosti recitátora na 1. stupni základní školy, máme tím na mysli děti ve věku 6 až 11 (12) let. Toto období je většinou označováno jako období mladšího školního věku.

Marie Vágnerová dělí období mladšího školního věku do dvou dílčích fází:

1. *„Raný školní věk trvá od nástupu do školy, tj. přibližně od 6-7 let, až do 8-9 let. Je pro něj charakteristická změna sociálního postavení i různé vývojové proměny, které se projevují především ve vztahu ke škole.“*
2. *„Střední školní věk trvá od 8-9 let do 11-12 let, tj. do doby, kdy dítě přechází na 2. stupeň základní školy a začíná dospívat. V průběhu této fáze také dochází k různým změnám, které lze považovat za přípravu na dobu dospívání.“*
(Vágnerová, 2005, s. 237)

Na začátku této životní etapy se setkáváme s velmi důležitým sociálním mezníkem pro dítě, a tím je vstup do školy. Dítě se stává školákem, začíná mít pravidelné povinnosti, které dosud nemuselo vykonávat. Do života mu vstupují další lidé, se kterými se bude pravidelně setkávat. Je proto velmi potřebné, aby celý tento proces přijímání nových událostí probíhal v klidné a příjemné atmosféře jak pro dítě, tak pro rodiče a v neposlední řadě i pro pedagogy.

Z hlediska věkové klasifikace dětí mladšího školního věku, tedy dětí 1. stupně základní školy, lze zjednodušeně říci, že se jedná o děti navštěvující 1. až 5. ročník základní školy.

Zaměříme-li se na věkové rozdělení z hlediska recitace, můžeme si vypůjčit dělení, které je běžné na recitačních přehlídkách. Děti 1. stupně jsou rozděleny do 3 věkových kategorií.

0. kategorie zahrnuje žáky 1. ročníků. Což jsou většinou děti ve věku 6-7 let.

V 1. kategorii jsou žáci 2. a 3. ročníků, tedy děti ve věku 7 – 9 let.

2. kategorii naplňují žáci 4. a 5. ročníků ve věkovém rozmezí 9 – 12 let.

2.1 VÝVOJOVÉ ZVLÁŠTNOSTI DĚTÍ NA 1. STUPNI ZŠ

Ze všeho nejdřív si musíme uvědomit, čím je dítě 1. stupně vybaveno pro recitaci z hlediska jeho přirozeného vývoje. Je to velmi důležité, abychom mohli kvalitně zastávat funkci poradce a nestalo se tak, že budeme požadovat po dítěti činnosti, na které ještě není z vývojového hlediska připravené. Také by se mohlo stát, že bychom z neznalosti a obavy, abychom ho nepřetížili, zadávali dítěti takové úkoly, které jej nikam neposouvají.

2.1.1 Tělesný a pohybový vývoj

Pavel Vacek uvádí, že v období mladšího školního věku má dítě potřebu pohybové aktivity, což je spojeno se sílícími svaly a kostrou. Potřeba pohybu je viditelná primárně ve spontánních pohybech dítěte, které různě poskakuje a popobíhá. Sekundárně je potřeba pohybu uspokojována ve sportovních činnostech, různých hrách a cvičeních. (Vacek In Bláhová, 1996, s. 9)

Dalo by se říci, že tělesný vývoj a pohybová aktivita s recitací nesouvisí, ale opak je pravdou. Je potřeba znát i pohybové zvláštnosti dětí na 1. stupni ZŠ, protože např. mohou vysvětlit nežádoucí pohybovou aktivitu některých dětských recitátorů při přednesu. Také si lépe uvědomíme, že pohyb je pro děti tohoto věku přirozeností a tudíž mnozí recitátoři vynakládají doslova velké úsilí a značné sebeovládání se, aby „chvilku postáli“ v klidu.

2.1.2 Paměť a pozornost

„Charakteristickým rysem paměti mladšího školáka je stále ještě její obrazný ráz. Mladší školáci si lépe pamatují konkrétní jevy, např. předměty, zvířata, osoby, děje atd., než vlastnosti a vztahy. Další vlastností paměti dětí mladšího školního věku je bezděčné pamatování; děti si prostě pamatují jev, který na ně citově zapůsobil, bez předchozího úmyslu uložit si jej do paměti a bez nějakých opatření, aby si jej zapamatovaly.“ (Damborská, Koch, 1966, s. 211)

Podle M. Damborské a J. Kocha dochází ve školním období k velkému cvičení paměti úmyslné, které většinou probíhá memorováním. Ve školním věku podle nich dochází

k přechodu „od pamatování mechanického k pamatování logickému, které se vyvíjí v úzkém vztahu s myšlením.“ (Damborská, Koch, 1966, s 211)

Damborská s Kochem dále uvádějí, že pozornost je u dětí na počátku období raného školního věku bezděčná. Dítě by však mělo být schopno do určité míry svou pozornost ovládat – tato schopnost souvisí se školní zralostí. S postupem času se u dětí mladšího školního věku rozvíjí úmyslná pozornost, kdy je dítě schopno sledovat a soustředit se na činnost delší dobu, než tomu bylo na počátku tohoto období. (1966, s 210, 211)

2.1.3 Jazykový vývoj – řeč

Prostřednictvím řeči se lidé dorozumívají, je tedy prostředkem komunikace mezi nimi. „Řeč je pro člověka základní nástroj vývoje a také hlavní podmínka pro rozvoj myšlení. A samozřejmě také princip výměny myšlenek, tedy slovní komunikace. Základní vývoj řeči je u dětí ukončen kolem sedmého roku života. Do tohoto období se mluvní návyky tvoří a formují, po tomto období můžeme už jen napravovat chyby.“ (Svobodová, R., 1998, s. 15)

Jak dále uvádí R. Svobodová, do šestého roku dítě napodobuje jazykové vzory, čímž dochází k rozvoji dětské řeči. Dítě napodobuje vzory správné, ale bohužel i špatné. Je tedy žádoucí, aby se dítě setkávalo s dobrými mluvními vzory. Nejen kvůli rozvoji řeči jako takové. Ale pokud je řeč nástrojem myšlení, při častém setkávání se se špatnými mluvními vzory může dojít k oslabení i v této oblasti vývoje dítěte. (1998, s. 16)

M. Vágnerová uvádí, že dítě začínající školní docházku má dostatečnou slovní zásobu a je vybaveno potřebnými jazykovými dovednostmi, které umí používat. Nadále však dochází k rozvoji jazykových kompetencí, i když už ne tak nápadným způsobem jako dříve. (2005, s. 260)

„Děti vědí čím dál víc o struktuře jazyka a o způsobu jeho užití, jejich slovník se obohacuje o specifické výrazy a pojmy. Tyto znalosti jim umožňují lépe rozumět různým verbálním sdělením a diferencovaně se vyjadřovat, získávají větší kontrolu nad užíváním jazyka.“ (Vágnerová, M., 2005, s. 260)

Jinými slovy vývoj řeči v období mladšího školního věku velmi srozumitelně popisuje R. Svobodová.

„V šesti letech svého života má již dítě v řeči jistotu. Disponuje poměrně velkou slovní zásobou a je schopno vyjádřit všechno, co má na mysli. Řeč mu slouží k vyjádření myšlenek, přání, odmítání i citů... Více slov ale chápe, než aktivně používá. Do sedmi let se vývoj řeči dítěte ukončuje (pokud dítě není poškozeno dědičnou nebo získanou vadou)... V dalším vývoji už pouze roste a mění se slovní zásoba. A to jak kvantitativně, tak i kvalitativně. K mluvené a hovorové řeči přibývá díky školní docházce psaná forma řeči a také spisovná řeč.“ (Svobodová, 1998, s. 16)

Na 1. stupni ZŠ je tedy dětský recitátor z hlediska řečového vybaven dostatečnou slovní zásobou pro recitování textů odpovídajících jeho věku. Ba naopak může vlivem přednesu a práce s textem docházet i k výraznému obohacování slovní zásoby a myšlení vůbec.

2.1.4 Poruchy dětské řeči

Dítě na 1. st. ZŠ by teoreticky mělo umět správně vyslovovat všechny hlásky a řeč by měla být po formální stránce již vyzrálá. V mnoha případech tomu tak není. Stále častěji se však ještě ve školním věku můžeme setkat s nějakou poruchou dětské řeči. Je proto velmi žádoucí, aby pedagog pracoval na řečových dovednostech systematicky a pravidelně, ať už z důvodů prevence nebo záměrného odstraňování vad.

Na 1. stupni ZŠ lze provádět řečová cvičení velmi dobře. Mohou se stát například každodenním rituálem při zahájení dne, součástí hodiny českého jazyka nebo prostě jen odpočinkovou chvilku při hodině jiné. Výhodou výuky na 1. stupni ZŠ je, že se ve velké míře nestřídají v hodinách učitelé, a proto si mnohdy pedagog může výuku uzpůsobit a upravit podle aktuálních potřeb třídy. Většinou je učitel s dětmi celé dopoledne, takže má velkou příležitost je velmi dobře poznat jak při výuce, tak i o přestávkách. Lze tak rychleji odhalit případnou vadu řeči i u dětí, které se v hodinách příliš neprojevují.

Pavel Dolejší uvádí, že *„mezi poruchy dětské řeči patří: opožděný vývoj řeči, porucha výslovnosti – patlavost, breptavost, huhňavost a koktavost.“* (Dolejší, 2005, s. 14)

Opožděný vývoj řeči, říká P. Dolejší, je taková porucha, kdy vyjadřovací schopnosti neodpovídají věku dítěte. Důvodů pro tuto poruchu může být několik, např. vada sluchu, postižení mozku, celková zaostalost dítěte, rodové zatížení, nepodnětné

prostředí apod. Dítě také může přestat mluvit např. v důsledku velkého citového rozrušení nebo následkem velkého úleku či úrazu. Dítěti pomůžeme tak, že ho předáme do péče odborníka. (2005, s. 14, 15)

Porucha výslovnosti – patlavost, *„je vadná výslovnost jednotlivých hlásek, slabik nebo i slov.“* (Dolejší, 2005, s. 15) Tato porucha je mezi dětmi 1. stupně docela rozšířena. Nekvalitní výslovnost hlásek C, S, Z, Č, Š, Ž, je velmi běžná. Také panují nedostatky ve výslovnosti R, L a Ř. Při odstraňování těchto vad je žádoucí spolupráce s logopedem. V ideálním případě je velmi přínosná také spolupráce pedagoga – logopedického asistenta. A samozřejmě, jak již bylo zmíněno v úvodu této kapitoly, je důležité zařazovat „logopedické“ chvíle do výuky jako prevenci.

Další porucha řeči, která se mnohdy vyskytuje na 1. stupni, je **koktavost**, *„při níž je plynulost řeči narušována křečovitými stahy artikulačních svalů. Projevuje se opakováním počátečních slabik ve slovech nebo jejich protahováním. Křeče mohou postihnout i obličejové svaly...“* (Dolejší, 2005, s. 18)

Koktavost je z velké části psychická záležitost. Proto je potřeba přistupovat k takovému dítěti citlivě a hlavně trpělivě. Velmi příznivě při zmírňování příznaků koktavosti u dítěte může působit zařazení cvičení používaných při hlasové výchově. Určitě zejména cvičení zaměřená na držení těla, dechová cvičení, artikulační a rytmická cvičení.

„Breptavost je porucha řeči, která se vyznačuje překotným tempem řeči.“ (Dolejší, 2005, s. 17) Dítě trpící touto vadou se vyjadřuje velmi nesrozumitelně, protože překrucuje slova, vynechává hlásky nebo dokonce celé části slov. Často tento jev souvisí, podle Dolejšího, s narušenou osobností dítěte.

„Huhňavost je porucha zvuku řeči, která se projevuje patologicky změněnou nosovostí hlásek, čímž se řeč stává nesrozumitelnou a zvukově nápadnou.... Je-li dutina nosní trvale uzavřena, jedná se o tzv. huhňavost zavřenou. ...dítě mluví, jako by mělo stále „plný nos“... Vniká-li výdechový proud trvale do dutiny nosní, jedná se o tzv. huhňavost otevřenou... Příčinou může být např. zkrácení měkkého (zadního) patra, ale nejzávažnější příčinou je rozštěp patra. ...dítě, jako by stále mluvilo nosem.“ (Dolejší, 2005, s. 17, 18).

Je otázka, zda se může dítě s nějakou z výše uvedených vad věnovat recitaci. Odpověď zní ano. Pokud rozhodnutí recitovat vychází z vnitřního přesvědčení dítěte, může se dokonce recitace stát terapeutickým prostředkem, jakousi motivací pro práci na jejich odstraňování. A vzhledem k tomu, že přednes nemusí být realizován před stovkami posluchačů, ale i před velmi malými skupinkami, lze ho jako prostředek k odstranění vad řeči a komunikačních fobií jen doporučit.

2.2 PŘEDNES NA 1. STUPNI ZŠ

Převládá mýtus, že recitovat mohou pouze některé děti. Nejlépe ty, které se dobře učí, protože mají lepší předpoklady k tomu, naučit se text zpaměti. Opak je pravdou. Pokud dítě dokonale porozumí textu, ví, proč ho chce sdělovat a proč si jej vybralo, může recitovat téměř každý. Často se můžeme setkat s tím, že je dítě již předem vyloučeno z účasti na recitačních aktivitách jen proto, že má vadu řeči. Tento přístup je nesprávný a mnohdy pro dítě diskriminující až demotivující. Mnohdy se dítě s vadou řeči projeví jako daleko vnímavější, citlivější a obratnější recitátor, než ten „jedničkář“, kterého paní učitelka vždy chválí. Moudrý pedagog však ví, že přednes může naopak dítě s vadou řeči velice motivovat k jejímu odstranění (jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole).

Na prvním stupni bývá přednes velice často spojován s recitačními přehlídkami nebo-li soutěžemi (jak bývají přehlídky často nazývány). Je důležité mít na paměti, že recitovat se nemusí pouze na přehlídkách. Dokonce nemusí probíhat ani před širokým okruhem posluchačů. Na prvním stupni může recitátor přednášet třeba jen ve třídě nebo v úzkém kruhu svých kamarádů či v rámci zájmového kroužku. Jsou ale také děti, které poezie nebo próza hodně baví, rády objevují kouzlo textů, rády s texty pracují, ale k veřejnému vystoupení se nikdy neodhodlají.

Je třeba si uvědomit, že přednes jako takový není na prvním stupni ZŠ zahrnut do vzdělávacích programů jako povinná záležitost. Je to tedy dobrovolná činnost, ke které nikdo nemůže dítě nutit. Záleží tedy na osobnosti každého učitele, jakým způsobem děti s přednesem seznámí, jak dokáže předkládat a nabízet práci s literaturou tak, aby děti oslovila. Na 1. stupni ZŠ je velmi příznivá půda pro recitační aktivity. Učitel má velkou výhodu toho, že s dětmi tráví většinu času při výuce a má tak velmi příznivé podmínky pro dokonalé poznání osobností dětí, jejich charakterových vlastností, což je důležité například z hlediska výběru vhodných textů. Na 1. stupni se

dítě setkává s texty denně a záleží mimo jiného i na učiteli, jakým způsobem s texty pracuje. I když se nepodaří všechny děti motivovat k aktivnímu přednesu, může se v nich již od tohoto období pěstovat úcta k textům, autorům a literatuře. Přednes se tak může stát jedním z prostředků na této cestě.

Některé děti 1. stupně ZŠ se ale chtějí věnovat přednesu aktivně. Pokud se dítě rozhodne svobodně, je vnitřně přesvědčeno, že to opravdu chce a není nikým nuceno, je žádoucí takovéto aktivity vhodným, systematickým a citlivým způsobem rozvíjet.

2.3 POTŘEBNÉ DOVEDNOSTI A ZNALOSTI RECITÁTORA

Pro kvalitní recitační výkon je důležité, aby byl recitátor vybaven potřebnými dovednostmi a znalostmi. Pomineme-li schopnost vybrat si pro přednes kvalitní text, je určitě jednou z prioritních dovedností práce s hlasem.

Hlas a technika řeči

Je samozřejmostí, že každý z nás dodržuje základní hygienická pravidla. Také člověk, který jakýmkoliv způsobem pracuje s hlasem (a tím recitátor beze sporu je, obzvlášť ten dětský), musí dodržovat hygienická pravidla, aby byl jeho hlas stále čistý, zdravý a odolný.

„Děti trpívají různými nedokonalostmi v řeči, ať už ve výslovnosti, intonaci vět či v hlasové technice... „Má-li být sdělení pochopeno tak, jak je míněno, musí být obsahově i výrazově co možná nejpresnější a nejsdílnější. S tím jde ruku v ruce i zřetelná výslovnost a správně posazený hlas jakožto technický předpoklad ke kultivované mluvě.“ (Štemberková-Kratochvílová, 1994, s. 11)

Proto je důležité provádět s dětmi hlasová cvičení, která mají velice pozitivní vliv na upevnění správných hlasových a mluvních návyků.

Osvojit si správné návyky hlasové hygieny je však dlouhodobá záležitost. K osvojení těchto návyků je tudíž potřeba pravidelně cvičit. Hlasoví pedagogové (Š. Štemberková-Kratochvílová, J. Hůrková-Novotná, R. Svobodová) se shodují na tom, že takové cvičení má probíhat formou hry, tedy nenásilně. Metodiky těchto pedagogů jsou si velmi podobné, ale v některých krocích se liší.

V následujícím výčtu jednotlivých oblastí, které je nutno z hlediska hlasové hygieny procvičit, budu vycházet z metodiky uváděné R. Svobodovou.

Výchozím krokem pro všechna hlasová cvičení je správné **držení těla**. V těchto cvičeních děti pracují s těžištěm těla. Cílem je dosáhnout uvolněného těla s aktivním těžištěm. S takto připraveným tělem můžeme provádět dechová cvičení. **Dech** je tedy druhým důležitým krokem. Je nutné, aby si děti upevnily hrudně – brániční dýchání, protože právě tento typ dýchání je důležitý pro správné tvoření tónu. Dalším krokem jsou **resonanční** cvičení, kdy dochází k zapojování resonančních dutin a tím dojde k „rozeznění“ tónů. Proto, abychom příliš nezatěžovali hlasivky, je dobré vědět, jakým způsobem jim odlehčit. K tomu slouží další cvičení, tentokrát v oblasti **svalů solární krajiny**. Svalový impuls vycházející z této oblasti podporuje intenzitu tónu, čímž nedochází k přetížení hlasivek.

Radka Svobodová zmiňuje, že je velmi důležité zachovat pořadí prvního a druhého kroku, tedy nejprve pracujeme s držením těla a pak následují dechová cvičení. Pořadí třetího a čtvrtého kroku (tedy resonanci a práci svalů solární krajiny) lze prohodit. Máme-li zvládnuty předchozí čtyři kroky, můžeme začít procvičovat **artikulaci**. Tato část je důležitá pro učitele jako mluvní vzory pro děti, ale také proto, že špatná artikulace velmi často porušuje srozumitelnost mluveného slova.

Posledním metodickým krokem jsou cvičení zaměřená na **rytmus**. Je vhodné na závěr lekcí orientovaných na hlasovou výchovu zařazovat rytmické hry, které lekce nejen odlehčí, ale zároveň lekci dovedou do správné tečky. Samozřejmě rytmus provází hlasově výchovná cvičení od začátku až do konce. (Svobodová, R., 1998, s. 29)

Postoj

Správný postoj při recitaci je další dovednost, kterou by měl mít recitátor ve své výbavě. Pokud je dítě vedeno k tomu, aby pravidelně provádělo hlasová cvičení, nemůže se stát, že by při přednesu nevhodně stálo, protože ví, že mu povolené držení těla velmi ubližuje a ubírá na jeho výkonu. Jeho těžiště není na správném místě, tím pádem nemůže kvalitně dýchat, hlasivky nepracují, jak mají a jsou velice nepříjemně zatěžovány.

S nevhodným postojem a nesprávným držením těla souvisí také držení rukou během přednesu. Občasným nešvarem recitátorů jsou ruce sepnuté během recitace před tělem

nebo položené přes břicho. Svírají tak hrudník a tlačí na břicho, čímž blokují kvalitní bráničně hrudní nádech.

Ovládnutí prostoru

Podle E. Zámečnickové (2009, s. 84,85), musí recitátor vnímat prostory dva. Ten skutečný, ve kterém se právě fyzicky nalézá a ten, o kterém recituje ve své představě. Skutečný prostor je třeba vnímat aktivní účastí v něm. Je proto potřeba zaktivizovat těžiště, zapojit do vnímání smysly a hlavně přizpůsobit velikosti prostoru dýchání.

Kontakt s publikem

Výkon recitátora, který umí navázat kontakt s diváky, působí daleko přirozeněji a uvolněněji než toho, kdo se o navázání kontaktu ani nesnaží. Při navazování kontaktu s diváky je důležité propojení několika činitelů najednou.

V první řadě diváka osloví to, jak recitátor stojí a jak se dívá. Přednášeč, který nemá aktivní těžiště, má prázdný pohled, nebo se dívá do země či dokonce do stropu, bude mít s navázáním kontaktu velké potíže a většinou ho ani nenaváže.

V druhé řadě je pro kontakt důležité vnitřní napojení na posluchače a adresnost recitátorova projevu. Také to, jak moc recitátor věří tomu, co říká. Protože pokud ve své výpovědi něčemu nevěří, neuvěří mu ani diváci.

K tomuto všemu ale musí přednášeč disponovat také určitou mírou sebekázně a soustředění, aby byl schopen zapojit a propojit nerušeně všechny prvky potřebné k navázání kontaktu s divákem.

Hana Budínská uvádí, že: *„Schopnost soustředění, koncentrace pozornosti, vnímání, správný a rychlý postřeh jsou nezbytné pro kteroukoliv úspěšnou činnost...Proto se u dětí zaměřujeme na soustavné rozvíjení této schopnosti.“* (Budínská, 2008, s. 8)

Oblečení

Další dovedností recitátora by měla být schopnost vybrat si k interpretaci textu vhodné oblečení. Recituje-li dítě o rošťáckém klukovi a má na sobě košili s kravatou utaženou až ke krku, určitě bude jeho výkon tímto oblečením ovlivněn. První dojem z takového recitátora bude upnutý a on sám nebude schopen podat uvěřitelné sdělení.

2.4 JAK RECITACE FORMUJE OSOBNOST DÍTĚTE NA 1. STUPNI ZÁKLADNÍ ŠKOLY

V následující kapitole budu převážně vycházet z poznatků Emy Zámečnickové (2009, s. 20, 21, 22), která je toho názoru, že recitaci lze využít jako prostředek pro rozvoj a formování člověka - tedy i dětí mladšího školního věku - v šesti oblastech. Recitace u dětí rozvíjí zdravé sebevědomí, vztah k okolnímu světu a společnosti, vztah k umění, citovou a mluvní stránku.

Rozvoj zdravého sebevědomí

Při přednesu se dítě prosazuje jako osobnost. Vnímá a uvědomuje si samo sebe a tím se může prosadit i při recitaci. Naučí se prostřednictvím autora formulovat svá stanoviska a postoje, obhájit je a stát si za nimi. Také se však učí vyrovnat s kritikou, např. porotců, publika, rodičů apod., a tím, že někdo jeho názory nepřijme. Pro dítě je taktéž důležité naučit se hodnotit nejen druhé, ale i sebe.

Vztah k okolnímu světu

Je nutno, aby dětský recitátor vnímal svět kolem sebe takový, jaký skutečně je a poznával souvislosti v něm. U dítěte k takovému vnímání dochází prostřednictvím textu, který v něm vyvolává vzpomínky, zážitky a prožitky. Následně o tom všem vypráví při přednesu.

Dítě-recitátor a společnost

K rozvoji sociálních schopností dochází při přednesu několika způsoby.

V rovině teoretické – se rozbořením textů spolu s pedagogem dítě dozvídá o společnosti a vztazích v ní. Je nuceno rozebírat cizí postoje, myšlenky, city a diskutovat o jejich důsledcích.

V rovině praktické – při přednesu dítě vnímá partnera na jevišti i hledišti. Musí komunikovat, protože pokud ke komunikaci nedojde, nelze hovořit o přednesu, ale pouze o pokusu o přednes. Pokud navíc dítě recituje v kolektivu, je třeba rozvíjet takové vlastnosti, jako jsou spolupráce, tolerance k chybám a um domluvit se.

Vztah k umění

Dítě se učí vnímat uměleckou hodnotu jednak při výběru a rozboru textu, ale také při hodnocení jak svého výkonu, tak výkonu jiných recitátorů. Při přednesu dítě uměleckou hodnotu rozeznává a novou uměleckou hodnotu vytváří. Zdokonaluje si vkus, čímž dochází ke kultivaci celé jeho osobnosti. Tento proces probíhá u každého recitátora velmi individuálně. Záleží nejen na jeho osobnosti a charakterových vlastnostech, ale v neposlední řadě také na způsobu vedení.

Citová výchova

Každé umělecké dílo (tedy i kvalitní text) obsahuje určitou míru citovosti, která je při přednesu vnímána posluchačem. Děti-recitátoři dokáží v roli posluchače rozeznat, kdy je, při osobní výpovědi přednášeče, cit nahrazován sentimentalitou a povrchní citovostí, tudíž jde o přetvářku. Poznají, kdy už nejde o umění, ale o kýč.

Mluvní výchova

Mezi prostředky vyjadřování recitátora patří nejen slovo, ale také hlas a tělo, které si recitátor během procesu uvědomuje. Tím dochází k rozvoji osobnosti z hlediska mluvní výchovy, která je v této oblasti velmi důležitá, nelze ji však přeceňovat.

(Zámečnicková, 2009, s. 20, 21, 22)

Jana Machalíková osobnostní rozvoj shrnula takto:

„V interpretaci literárního textu vidím možnost osobnostního rozvoje dítěte především v oblasti tvorby vlastního názoru, schopnosti sebevyjádření a veřejné prezentace svého postoje, schopnost sebereflexe, ale i konfrontace svého názoru s názorem autora, kritického myšlení a v neposlední řadě komunikace. Velký význam potom přiřítám možnosti přilákat děti ke kvalitní literatuře.“ (Machalíková, 2008, s. 53)

3. PEDAGOG - PRŮVODCE DĚTSKÉHO RECITÁTORA

Důležitou osobou pro dětského recitátora je někdo, kdo jej dokáže na jeho recitační cestě vést. Pro dítě mladšího školního věku to mohou být kromě pedagoga také rodiče nebo prarodiče. Protože se ve své práci orientuji na přednes a recitátora 1. stupně ZŠ, zaměřím se tedy hlavně na osobnost pedagoga. Nebudu se však pedagogem zabývat z hlediska všeobecné vybavenosti potřebné pro povolání učitele. Je mnoho profesně kvalitně vybavených učitelů, kteří se nikdy dětské recitaci věnovat nebudou, a přesto jsou výbornými pedagogy. Zaměřím se tedy na ty, kteří se recitaci věnovat chtějí, a to z hlediska jejich vlastností, schopností a vybavenosti ve vztahu k vedení dětského recitátora. Za samozřejmé a výchozí považuji takové předpoklady jako je kladný vztah k dětem a dobrovolné přesvědčení věnovat se této činnosti.

Pedagog, který se rozhodne vést dětského recitátora, by měl mít v první řadě sám kladný vztah k literatuře. Měl by se orientovat zejména v oblasti dětské literatury, a to jak poetické tak prozaické. Učitel na 1. stupni může velmi dobře využít toho, že je s dětmi téměř po celou dobu výuky a může tak bez problémů a nenásilnou formou žáky seznamovat se zajímavou literaturou.

Dalším důležitým předpokladem je partnerský přístup k dětem ze strany pedagoga a vzájemný respekt posilující spolupráci mezi oběma aktéry. Přičemž: „*Partnerský přístup k dětem znamená chovat se k nim jako k dospělým, kterých si vážím nebo které alespoň respektujeme.*“ (Kopřiva, Nováčková, Nevolová, Kopřivová, 2007, s. 17) Při práci s dítětem, tedy i při vedení recitátora, není pro vzájemný vztah žádoucí, když se pedagog chová nadřazeně, povýšeně nebo dokonce direktivně. Taková spolupráce vlastně ani není spoluprací a dítě se v takovém vztahu necítí dobře. Toto velmi souvisí s budováním ovzduší důvěry. Pedagog by se měl snažit vytvářet pro práci takové podmínky, aby se děti cítily nestresované. Při recitaci toto platí dvojnásob. Za prvé proto, že to je činnost dobrovolná jak pro pedagoga, tak pro dítě a za druhé proto, že pokud učiteli záleží na tom, aby prací na přednesu rozvíjel celkovou osobnost dítěte, musí k tomu vytvořit přijatelné podmínky. Z vlastní zkušenosti vím, že pokud pedagog žádá po dítěti nějaké sdělení, názor nebo vysvětlení, je veliký rozdíl ve způsobu prezentace mezi dítětem, které ví, že se nemusí bát, protože jeho sdělení bude přijato,

bude o něm diskutováno a mezi dítětem, které si není jisto, jak učitel zareaguje nebo má strach, že bude zesměšněno. Pokud je komunikace mezi dítětem a dospělým vedena na vzájemné úctě jednoho k druhému, dochází určitě k oboustrannému obohacování. Při vedení recitátora je nezbytně nutné, aby měl pedagog důvěru dítěte, protože jen tak se dítě dokáže otevřít, nebojí se experimentovat, ví, že nebude zrazeno. Dochází k navázání citové vazby. Důvěra a otevřenost je nutná zejména při diskusích o textu, nejen v počátečních fázích jeho prozkoumávání, ale i později, kdy by recitátor i pedagog měli umět upřímně sdělit dojmy nebo pocity, jak pozitivní, tak negativní.

Jak říká J. Machalíková: „*Učitel má funkci partnera v diskusi o textu, nikoli režiséra.*“ (2008, s. 53)

Pedagog, coby průvodce a poradce dětského recitátora, by se neměl dát strhnout k tomu, aby se recitaci s dítětem věnoval pouze proto, aby si splnil jakousi čárku, protože to po něm někdo vyžaduje nebo je hodnocen za jakousi práci „navíc“ mimo rámec vyučovacích povinností. Také by se recitaci neměl věnovat pouze kvůli přehlídkám. Pokud se však stane, že z jakéhokoliv důvodu nelze vytvořit jiné podmínky a dětem zbývá k veřejné prezentaci recitace pouze přehlídka, je velmi důležité, aby pedagog již od počátku vedl dětského recitátora mimo rámec jakéhokoliv soutěžení v této oblasti. Měl by mít neustále na paměti, že recitací v první řadě rozvíjí osobnost každého recitátora.

V mnoha případech se vedením dětského recitátora zabývají pedagogové, kteří jsou vzděláni v oblasti dramatické výchovy, s dítětem nepracují jednorázově, ale systematicky během celého roku. Je však stále ještě hodně těch, kteří se této činnosti věnují jednorázově, bez jakéhokoliv povědomí o základních zásadách vedení dětského recitátora. Pedagog by se měl v oblasti dětské recitace sám rozvíjet a vzdělávat. Bylo by žádoucí, aby navštěvoval tematicky zaměřené semináře, kde nejenže získá nové zkušenosti, ale zároveň se může podělit o ty své. Samozřejmě také četba odborné literatury pedagoga rozvíjí a posouvá dál.

A v neposlední řadě to může být studium dramatické výchovy, které sice není zaměřeno pouze na recitátora, ale nabízí a otvírá pedagogům širší vhled a nové možnosti práce nejen na recitaci.

4. MOTIVACE K RECITACI

Motivace je: „*Souhrn vnitřních i vnějších faktorů, které: 1. vzbuzují, aktivují, dodávají energii lidskému jednání a prožívání; 2. zaměřují toto jednání a prožívání určitým směrem; 3. řídí jeho průběh, způsob dosahování výsledků; 4. ovlivňují též způsob reagování jedince na jeho jednání a prožívání, jeho vztahy k ostatním lidem a ke světu.*“ (Průcha, Walterová, Mareš, 2003, s. 127)

Jinými slovy řečeno, motivace je jakýsi podnět nebo impulz, který u jedince vzbudí touhu po nějaké činnosti. Ve vztahu k dětské recitaci je to v první řadě podnět, který způsobí to, že se dítě rozhodne recitovat a v druhé řadě jsou motivací důvody, které dítě „nutí“ u této činnosti setrvávat. Je to takové velké „chci“.

Podnětů pro to, aby dítě začalo recitovat, může být několik. Ve velké většině případů přichází prvotní impulz zvenčí. Samozřejmě je ideální, když se k vnější motivaci posléze připojí i ta vnitřní.

Období mladšího školního věku je pro dítě velmi důležité z hlediska čtenářství. Naučí se číst a to mu dává možnost se samostatně seznamovat s literaturou, objevovat kouzlo knih, nechat se unášet představami a fantazií. Dítě pak cítí potřebu podělit se s někým o zážitky z četby. Odtud už je jen krůček k tomu, že se rozhodne pro interpretaci textů. Nejprve jako způsob, jak se s někým podělit o nádhernou četbu, později to může být potřeba sdělit své vnitřní postoje a myšlenky.

Ve škole bývá motivačním činitelem to, že dítě začne chodit do dramatického kroužku, kde se s recitací setká. Také zajímavé způsoby práce s textem v hodinách mohou být impulzem. Často se dítě rozhodne recitovat, protože vidí recitovat své kamarády a zalíbí se mu to. V neposlední řadě je prostě někým osloven, aby to zkusil.

V rodině může být prvotním impulzem četba pohádek a básniček s rodiči, která může u dítěte vzbudit touhu přečtené dál sdělovat. Ale přesvědčení, že se chce recitaci věnovat, by mělo vycházet z dítěte. Určitě není žádoucí, když je do přednášení nuceno.

Rozhodně bychom ve výčtu motivačních činitelů neměli zapomenout na touhu po veřejném vystoupení – předvést se před publikem. Někdy se stane, že je dítě

motivováno pouze touhou po vítězství. V případě neúspěchu pak zažívá veliké zklamání. To ho buď posílí k další práci, nebo se stane, že s recitací nadobro skončí.

U dětí v 1. třídě bude prvotní motivací rodina a škola. V tomto věku je dítě hodně soutěživé. Většinou bývá osloveno dospělou osobou např. kvůli recitační soutěži nebo vystoupení na besídce.

Ve 2. a 3. třídě už má dítě nějaké zkušenosti s četbou. Proto zkouší a zkoumá, co by se mu líbilo. V tomto věku mohou dítě přivést k recitaci vzory v podobě kamarádů nebo dospělé osoby. A samozřejmě ještě touha po úspěchu a také jistá míra soutěživosti.

Čtvrťáci a pátáci, kteří se věnují recitaci, většinou chtějí něco sdělovat. Baví je objevovat nové souvislosti v textu.

Motivační spouštěče dětí k recitaci jsou různé. Pedagog by měl vědět, které z nich jsou pozitivní, tudíž stojí za to je upřednostňovat a dál rozvíjet a naopak, které je lépe odsouvat spíš do pozadí.

Mezi motivační jevy, které je potřeba podporovat, protože slouží k rozvoji zdravého pojetí přednesu, určitě patří četba. Ta nesouvisí pouze s recitací, ale rozvíjí dítě i po stránce literární, vede ho k lásce k literatuře. Také potřeba sdělovat, která vychází z dítěte, je motivací, na níž můžeme při recitaci stavět, protože patří k těm vnitřním impulsům. Je-li dítě motivováno touhou po veřejném vystoupení, je to v pořádku pouze v případě, kdy se jedná o zdravé „chtění“.

Pokud je dítě motivováno potřebou vítězství na přehlídce, čímž tedy bere recitaci pouze jako soutěžní disciplínu, je vhodné tento motivační jev upozad'ovat a je žádoucí objevovat spolu s dítětem jiné důvody, proč recitovat.

Velmi citlivě je potřeba přistupovat k situaci, kdy se prvotním impulzem stává pedagog. V případě, že dítě k recitaci vybídne na základě poznání jeho charakterových vlastností a takovým způsobem, kdy má dítě dostatek času na rozmyšlenou a rozhodnutí následně vychází z dítěte, pak lze takový způsob akceptovat.

Můžeme se ale setkat také se situací, kdy je dítěti nařízeno, aby recitovalo (na přehlídce, besídce, atd.) bez možnosti odmítnutí. V takovémto případě nelze hovořit o pozitivní motivaci a bylo by žádoucí, aby se s takovými praktikami dítě vůbec nesetkávalo.

5. VÝBĚR TEXTU

Je-li přednes proces, při kterém dochází ke sdělení a sdělování, zákonitě je k tomu potřeba to, co má být sdělováno. V případě recitace je to kvalitní text.

V. Šrámková říká k výběru textu toto:

„Při výběru textu pro vystoupení je nutno zvažovat především vnitřní hlediska vztahu textu a interpreta. Jsou to:

- 1. Míra souznění přednašeče s textem*
- 2. Psychofyzické předpoklady interpreta a jeho životní zralost*
- 3. Přednašečská vyspělost pro daný úkol“ (1984, s. 149)*

Zjednodušeně řečeno, každý recitátor by si měl pro interpretaci vybrat takový text, který je nejen přiměřený jeho věku a schopnostem, ale také by měl odpovídat jeho vnitřnímu cítění a měl by dítě něčím oslovit. Měl by v něm vyvolávat nějaké představy, otázky, zamyšlení. Text, který po přečtení nechá dítě v klidu, nevyvolá žádnou (pozitivní či negativní) reakci nebo myšlenku, většinou není ten pravý.

„Při výběru je dobré mít na paměti, že hledáme literaturu pro mluvený projev, a nikoliv pro čtení potichu.“ (Zámečnicková, 2009, s. 30)

Z výše uvedeného vyplývá, že při výběru kvalitního textu pro přednes musí brát recitátor v potaz několik zásad a propojit je dohromady. Pokud toto sám nedokáže, měl by mít po ruce poradce, který by mu měl umět s výběrem poradit, ale také poučit o nevhodnosti jeho výběru. Na 1. stupni ZŠ je ve většině případů tímto poradcem pedagog.

5.1 POMOC A SPOLUPRÁCE PŘI VÝBĚRU TEXTU

Zkušený učitel ví, že výběr textu je dlouhodobá záležitost. Dítě – recitátor si text vybírá na základě nějakých vnitřních pocitů. Jedná se třeba o úryvek z knihy, která se mu líbí nebo je to básnička o lese, který má rád. Pokud si ale dítě nedovede vybrat text samo, nebo váhá mezi několika texty, je důležité, aby byl v jeho blízkosti někdo, kdo mu s výběrem pomůže. Nejčastěji to bývají učitelé ve škole nebo rodiče.

V první řadě je dobré mít hned od začátku jasno v tom, zda chce dítě recitovat poezii nebo prózu. Takovéto rozhodnutí může do jisté míry hledání textu zjednodušit. I přesto se někdy stane, že je dítě osloveno dvěma texty. V tomto případě by měl být právě

po ruce pedagog (nebo rodič), který citlivým způsobem s dítětem text rozebere a navede ho k tomu, který je mu přece jenom bližší. Také by měl umět poradit a přesvědčit dítě o změně, pokud dojde k výběru textu nevhodného.

Ideální je situace, kdy se na výběru podílejí jak děti, tak pedagog. Není příliš vhodné, když text vybírá pouze pedagog.

Ten samozřejmě může texty nabízet. Zejména dětem v první třídě velmi pomůže, provede-li pedagog jakýsi předvýběr. To znamená, že sám vybere nějaké texty, o kterých si myslí, že by mohly recitátory zaujmout a něčím oslovit. Pedagog ale musí dobře znát vlastnosti, zájmy, povahu a dovednosti těchto dětí. Texty poté recitátorům nabídne a oni si z nich vybírají. Určitě musí být mezi dětmi a pedagogem vzájemná důvěra, aby tento postup mohl fungovat.

Pro starší děti z 2. a 3. třídy může být předvýběr také přínosem. Obzvlášť pro ty, které si ve výběru ještě nevěří nebo jsou nerozhodné. Je ale žádoucí, aby se alespoň částečně podílely na „shromažďování“ textů. To spočívá v tom, že narazí-li při četbě na nějaký zajímavý prozaický text či báseň, podělí se o jeho nález s ostatními nebo s pedagogem. Při jeho rozboru zjistí, zda je pro něj vhodný a bude ho recitovat nebo zjistí, že se mu sice líbí, ale je pro něj z nějakého důvodu nevhodný a v tom případě text založí do společné „zásobárny“, odkud si ho třeba vybere někdo jiný.

Recitátoři ze 4. a 5. ročníku by už měli pracovat na schopnosti samostatného výběru textu, ale také na dovednosti poradit s textem kamarádovi, kterého dobře znají. Ale opět tu musí fungovat pedagog nebo rodič jako poradní hlas.

Můžeme se však setkat také s pedagogy, kteří dítěti text přidělí, bez možnosti jakékoliv diskuse, protože je potřeba někoho vyslat na soutěž. Tento postup není správný. Dítě by se mělo na výběru textu podílet. Už jen z důvodu, že si ho vybírá kvůli něčemu, něčím je osloveno. Pedagog, který text přidělí, ve většině případů přiděluje i způsob sdělování. Dítě pak „papouškuje“ učitele a nemá šanci vnést do takovéto práce kousek sebe.

Dalším důvodem, proč by měl zkušený dospělý pomáhat dětem s výběrem textu, je předcházení možných skrytých úskalí a rizik. Stává se, že si dítě vybere velice líbivý a na první pohled jednoduchý text, který však může být, zejména pro málo zkušeného recitátora, záludnou pastí. Například dětské texty Františka Hrubína mají rády děti předškolního i mladšího školního věku. Tematicky i rytmičky jsou dětem velmi blízké.

Při recitaci se ale interpret ve většině případů nechá strhnout rytmickou stránkou a opomíjí věcnou stránku sdělovaného. V těchto případech by měl pedagog na základě získaných znalostí o dítěti citlivým způsobem rozhodnout, zda je pro něj text vhodný či nikoliv v tom ohledu, zda je recitátor schopen udržet po celou dobu recitace formu básně a nesklouzne do „skandování.“

Někdy se stane, že si recitátor vybere text, který je určen pro jinou věkovou kategorii. Přestože jsou slova textu sdělována procítěně a na první pohled s porozuměním, může takový projev naopak působit velmi uměle, někdy až komicky. Když se z úst osmileté dívky nesou slova o mamince, na níž autor vzpomíná na sklonku svého života, lze recitátorce její sdělení jen stěží uvěřit.

Čtrnáctileté dívky si zase rády vybírají texty, hovořící o lásce, komplikovaných vztazích, životních zklamáních. A opět je tu situace, kdy lze recitátorce těžko uvěřit, protože její výkon působí buď povrchně, nebo naopak příliš hystericky. Pedagog by měl dohlédnout na to, že vybraný text bude odpovídat věku dítěte a jeho vnitřnímu citění.

Dalším problémem ve výběru textu je jeho délka. Stává se, že dítě osloví příběh, který je pro recitaci příliš dlouhý. I takový text v sobě skrývá možná úskalí. Prvostupňové dítě se ve většině případů soustředí na to, aby si text dobře zapamatovalo, a nemůže se plně věnovat hlavní myšlence, čímž uniká podstata sdělovaného a tím pádem takto sdělovaný text ani neosloví diváka. Problém nebývá pouze s dlouhými texty, ale i s příliš krátkými. V těchto případech má recitátor mnohdy málo času na sdělení a stává se, že se svou interpretací skončí dříve, než se s ním divák vůbec stačí propojit. *„Délka textu je však záležitost relativní – opět je potřeba ji posuzovat ve vztahu k přednášce a jeho schopnostem, dovednostem a zkušenostem.“* (Zámečníková, 2009, s. 30)

Jinými slovy, co je pro jednoho z hlediska jeho prozatímní nezkušenosti dlouhé, může být pro zkušeného recitátora bezproblémové. Dospělý poradce by měl umět tato nebezpečí odkrývat již ve svých počátcích a měl by být schopen citlivě zasáhnout.

Citlivý přístup je potřeba i v případě, kdy pedagog a dítě dojdou k rozhodnutí, že text upraví škrtáním. Tento krok je potřeba vždy velmi pečlivě zvážit a veškeré škrtky se musí provádět s úctou k autorovi a jeho sdělení. Mnohdy se totiž stává, že takovouto úpravou nezbyde z původního textu nic, vytratí se hlavní myšlenka, zpřetrhají se souvislosti a recitátor tak nemá co sdělit nebo jeho interpretace vyzní naprázdno.

5.2 RECITACE A ČETBA

Náměty a předlohy pro přednes nacházejí recitátoři většinou v knihách.

Výběr textu pro recitaci velmi souvisí se čtenářstvím. Přestože se děti na 1. stupni ZŠ naučí číst, což jim otevírá velké možnosti poznání a rozvoje jejich osobnosti, v současné době děti číst nechtějí, protože je pohodlnější zapnout si televizi, počítač a nechat se bavit. Je proto důležité hledat způsoby, jak je nenásilným a poutavým způsobem přivést zpět ke knihám. Je potřebné děti vést k vytváření otázek, ukázat jim několik způsobů (cest), jakými se dá s textem pracovat, jak se na něj dívat, jak jej uchopit. Text by měl recitátora v první řadě nejprve něčím zaujmout, oslovit a hlavně by mu měl být srozumitelný. Bohužel se ještě dnes můžeme setkat s názorem, zejména z řad rodičů, že dokonale zvládnutá technika čtení je automaticky známkou toho, že dítě textu rozumí. Není tomu tak. Setkáváme se s dětmi, které automaticky čtou písmenka, slova a přitom vůbec nevnímají obsah čteného. Tím samozřejmě nelze říci, že dítě, které nerado čte, se nemůže věnovat přednesu. Naopak, recitace může být jedním z impulzů, jak pomaličku od dílčích textů přecházet k celým příběhům, možná i knihám a tím objevovat další oblasti, o kterých by se dalo vyprávět ostatním.

„Volba textu je věcí estetického citění a rozvahy přednášeče, měla by být vyjádřením vnitřního zaujetí, souznění s textem. Je prvním závažným úkolem, který musí interpret zvládnout na složité cestě k vystoupení.“ (Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková 1984, s. 148, 149)

5.3 POEZIE NEBO PRÓZA?

Při výběru textu je velmi důležité, aby si recitátor uvědomil všechna pozitiva i negativa prozaické či básnické předlohy. Zejména rozdílnosti ve výstavbě obou žánrů, protože na základě toho volí způsob práce na interpretaci textu, včetně výrazových prostředků.

Poezie

„Poezie, ...prosazuje ze všech literárních druhů pravděpodobně nejvíce svou formální složku, svůj tvar. ...dochází v ní k nejvýraznějšímu ozvláštnění, k největšímu napětí mezi vyjádřením básnickým a neutrálně sdělným, což pociťujeme jako estetickou hodnotu.“ (Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková, 1984, s. 153)

„Báseň jako literární text je stavebně i myšlenkově uzavřenou, celistvou výpovědí.“
(Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková 1984, s. 154)

J. Hůrková citovaná Emou Zámečnickovou sděluje: *„Verš je speciální forma stylizace jazyka, forma nikoli nepřirozená, ale přece zvláštní... Uplatňují se v ní všechny stránky jazyka: vlastnosti hlásek, přízvuk, rým, intonace, mluvnické vlastnosti, zejména ve větné stavbě a také výběr slov, slovních spojení a obrazů v mnohotvárném využití jejich významových možností.“* (Zámečnicková, 2009, s. 37)

„Lyrická báseň je většinou vyjádřením ideje, citu, nálady či prožitku, tj. je subjektivní výpovědí, s níž se může interpret, podobně jako později při realizaci posluchač, beze zbytku ztotožnit. Přednášeč nenutí posluchače, aby sledoval cizí příběh, ale v podstatě sobě i jemu umožní prožít při vnímání vlastní problémy, vlastní pocity, umožní mu dotvářet sdělení lyrické básně.“ (Šrámková In Hůrková – Novotná, Šrámková, 1984, s. 154)

Při recitování poezie je velmi častou chybou to, že recitátor klade na první místo smysl textu a úplně ignoruje formu a uspořádání básně do veršů, které jsou pro tento útvar tak typické. Tím se samozřejmě obírá o možnosti prozkoumat a sdělit text do nejmenšího detailu. Okrádá se o možnost hrát si s textem a nahlížet na něj z několika úhlů pohledu, uchopovat ho různými způsoby. Stává se tak, že je báseň recitována stejným způsobem jako prozaický text, čímž naprosto zmizí její kouzlo.

Próza

Pro prózu je charakteristický příběh. Svým uspořádáním (oproti básni) hodně připomíná běžně mluvenou řeč. Možná také proto si mnoho recitátorů myslí, že recitace prózy je jednodušší než recitace poezie. Ale tak tomu není. U prozaických textů je recitátor „svázán“ příběhem, který je dopředu daný a nemění se jeho podstata. Samozřejmě je určitě nutné zaujmout k příběhu nějaké stanovisko, tím se však nemění jeho podstata, ale posouvá se úhel pohledu. Recitátor musí uchopit text tak, aby byl srozumitelný a přehledný pro posluchače, přičemž opět nesmí zapomínat na autora. Zde je také velmi tenká hranice mezi recitací prozaických textů a divadelním provedením. Recitátor prózy v žádném případě nehraje divadlo, nemělo by tedy dojít k tomu, k čemu bohužel občas dochází, že přednášeč takzvaně vstoupí do role a divák sleduje místo interpretace divadelní výstup.

6. PRÁCE S TEXTEM

Máme dítě, které chce recitovat, víme, jestli bude recitovat poezii nebo prózu, podařilo se vybrat vhodný text, ale co dál? Jak s textem pracovat? Na prvním stupni je žádoucí, více méně nutností, aby s dětským recitátorem na textu pracoval dospělý poradce, nejčastěji to bývá pedagog, aby ho do jisté míry vedl. Už jen proto, že dítě v tomto věku má prvotní tendenci naučit se text z paměti. Ve většině případů se ho naučí s chybami, které jdou jen obtížně odstranit nebo jsou již tak zautomatizované, že už odstranit nejdou. Jak doporučuje Ema Zámečnicková, *„je určitě lepší text nejprve důkladně prozkoumat, přijmout ho za svůj a promyslet si, s jakými výrazovými prostředky bude recitátor pracovat“* (2009, s. 41).

Jakým způsobem však text prozkoumávat? Jednoduchým způsobem průzkumu (rozboru) textu je opakovaná četba, při které objevujeme, o čem text je, hledáme téma a podstatu sdělení. V této fázi může pedagog s recitátorem pracovat jak individuálně, tak skupinově. Při skupinové četbě platí pravidlo „víc hlav víc ví.“ Často se stane, že při skupinovém objevování skrytých sdělení nachází ostatní takové souvislosti, které by jednotlivce nenapadly a tím se otevrou další, mnohdy zajímavější možnosti pochopení a uchopení textu. Určitě je takováto spolupráce dětí a pedagoga na rozboru textu daleko lepší a zábavnější, než když paní učitelka při hodině českého jazyka nezáživnou formou sděluje, cože chtěl autor textem vlastně říci, a děti jsou pouhými konzumenty. Práce s textem má být tvořivá. Objevování a zkoumání textů může být pro děti do jisté míry dobrodružstvím. Velmi důležitý je rozhovor o tom, co dítěti text přináší, co je pro něj důležité.

Určitě není v pořádku, pokud pedagog dítěti text přednese a trvá na přesném opakování. V takovém případě dochází k mechanickému, dítěti nic neříkajícímu memorování, které mu nepřináší žádný rozvoj ani radost, je pouhým drilem. *„Dítě musí v přednesu vyjádřit co nejpravdivěji sebe – nikoliv mechanicky nás, učitele!“*

(Disman; Kubálek, 1968, s. 41)

Při zkoumání básně je nejprve potřeba se dokonale seznámit s její formou a veršem. Je žádoucí, aby děti našly a pochopily přesnou podobu toho, jak to autor napsal.

„Nejoptimálnější přístup k básni vidíme v naslouchání tomu, co text básně skutečně říká.“ (Kožmín, 1986, s. 8)

Je sice dobré dát dětem svobodu v tom, proč text říkají, co za tím vidí, ale zároveň je nutné vymezit prostor, za který dál nepůjdeme, který neporušíme, a tím je dodržení formy básně. Samozřejmě, že na prvním stupni, a obzvlášť pak v první třídě, pracujeme s jednoduchými a kratšími básničkami. Délka a náročnost básní se ale s přibývajícím věkem zvyšuje.

Dalším způsobem práce s textem u dětí na prvním stupni může být dramatizace. Lze tak zábavným a pro děti srozumitelným způsobem vysvětlit a zažít problémová místa textu. Dochází k osobnímu procítění textu a tím dochází k lepšímu vyznání se v jeho problému. Při práci s menšími dětmi je někdy vhodnou pomůckou pro dosažení procítění textu rekvizita nebo maňásek.

Prozaické texty bývají zdroji pro práci s literaturou v hodinách dramatické výchovy. Určitě je možné s textem pracovat mnoha dalšími tvořivými způsoby. Je třeba se nebát, zkoušet a experimentovat. Do práce s textem je vhodné zapojovat i jiné estetickovýchovné disciplíny. Propojení s hudbou, pohybem, dramatickovýchovnými prvky či výtvarnými činnostmi je pro tuto práci nejen oživující, ale hlavně velmi přínosné z hlediska pochopení a uchopení textu. Děti tak mohou svobodně vyjádřit své myšlenky a pocity z textu i v případě, že je neumí přesně popsat slovy. Děti takto text také objevují a zkoumají.

I zde však platí určitá pravidla. Postupujeme od jednoduchého ke složitějšímu. Práce s textem má být vždy přizpůsobena schopnostem a dovednostem dětí. To znamená, že recitátor, který právě s touto činností začíná a je do jisté míry nepoučen, vyžaduje jiný přístup než ten, který již recituje 4 roky. Práce s textem je velmi podřízena individuálním schopnostem každého recitátora nebo, pracujeme-li ve skupině, potřebám a dovednostem skupiny.

V 1. třídě potřebují děti určitě více pomoci ze strany pedagoga nebo zkušenějších spolužáků. Už jen z hlediska čtenářských dovedností, které se rozvíjejí postupně během školního roku. V tomto období je určitě lepší pracovat s kratšími básničkami. Jednak z hlediska své délky a nepochybně i po obsahové stránce lépe vyhovují požadavkům dětí. Práce s prózou je z hlediska recitace v první třídě určitě velmi obtížná. Mimo jiné

také z hlediska vhodného textu. Pro prvňáky je velmi obtížné najít takový prozaický text, aby svou délkou a obsahem odpovídal čtenářským schopnostem a dovednostem malých dětí a zároveň byla vyjádřena hlavní myšlenka textu. Je ale nezbytné s prozaickými texty pracovat již od první třídy. Učit děti klást otázky k textu, objevovat důležitá sdělení, způsoby dialogů, poznávat charakter a náladu textu, atd. Probouzet v dětech už od 1. třídy lásku k textům, literatuře.

Dalším důležitým krokem je správný výběr výrazových prostředků a práce s nimi. Jak těch, které souvisí s mluveným slovem, tak těch mimoslovních. Ema Zámečnicková (2009, s. 62 - 69) uvádí, že do první skupiny patří především frázování, práce s pauzou, větým přízvukem, intonace a tempo řeči.

Mezi ty mimoslovní náležejí podle Zámečnickové (2009, s. 74) postoj, gesto, mimika, oblečení, hudba, zvuk, rekvizita, líčení a osvětlení.

Nelze však hromadně využít všech výrazových prostředků u každého recitačního vystoupení. Naopak je třeba s nimi zacházet velmi citlivě jak po stránce jejich výběru, tak po stránce jejich používání. Je nutností zohledňovat k jakému textu jsou tyto prostředky voleny a hlavně je třeba vycházet (jak už tu bylo několikrát zmiňováno) z osobnosti recitátora a jeho dispozic. Hlavně při výběru mimoslovních výrazových prostředků je třeba postupovat velmi uvážlivě. Každý takto zařazený nástroj by měl mít své opodstatnění vycházející z osobnosti a přirozenosti recitátora a hlavně z textu. Jak už bylo zmíněno v předchozí kapitole, nesmí recitátor též zapomínat, na onu velmi tenkou hranici mezi **recitací** prozaického textu a dramatizací či **divadelním** ztvárněním. Je třeba si neustále připomínat, že při recitaci prózy interpret nehraje divadlo, ale hlasově realizuje a sděluje myšlenky a prožitky své i autorovy. Proto, zvolíme-li při recitaci jako pomůcku nějakou rekvizitu, mělo by se s ní pracovat tak, aby nebyla pouze pasívní pomůckou, kterou recitátor drží v ruce a mnohdy mu i překáží, ale aby byla součástí sdělení a zároveň celkový projev nesklouzl do „hraní divadla“.

Samozřejmostí při práci s textem by mělo být provádění hlasově hygienických cvičení. V některých případech recitátor navštěvuje dramatický kroužek nebo chodí do základní umělecké školy, kde tyto aktivity běžně realizuje, takže v tomto případě není nutné, (pokud to individuální situace nevyžaduje) je za každou cenu včleňovat do práce, na druhou stranu však mohou být i při individuální práci velkým přínosem a zpestřením.

7. HODNOCENÍ – SEBEHODNOCENÍ

Hodnocení dětských recitátorů je velice subjektivní záležitost. Záleží na momentálním osobním rozpoložení hodnotící osoby.

Často se ozývají hlasy, že by se měla stanovit hodnotící kritéria. Takováto kritéria do jisté míry stanovena jsou. V rámci hodnocení dětí na recitačních přehlídkách byla stanovena následující pravidla pro výběr recitátorů do vyšších kol. Podle propozic recitačních přehlídek se tedy hodnotí:

- „- přirozenost dětského projevu a vybavenost recitátora*
- umělecká hodnota textu, přiměřená interpretační úrovni dítěte*
- schopnost uchopit text a tvořivě ho interpretovat*
- celková úroveň a kultura projevu“* (<http://www.nipos-mk.cz/?p=15166>)

Tím, že jsou stanovena kritéria, ještě nelze říci, že je výkon recitátora hodnocen objektivně. Každým člověkem může být např. přirozenost projevu chápána odlišně. Co se jednomu zdá přirozené, druhému se tak jevit nemusí. Dalo by se říci, co člověk, to názor. A v recitaci opravdu nelze stanovit hmatatelná hodnotící kritéria.

Z vlastní zkušenosti mohu porovnat různost v hodnocení dětského recitátora na recitačních přehlídkách. V mnoha případech se stále setkáváme při hodnocení recitátorů se soutěžními prvky. Dětem jsou za interpretaci udělována první, druhá a třetí místa. Podle jakých měřítek je takové místo udělováno? Je vůbec možné recitační výkon změřit a ohodnotit jako například sportovní výkony? Možná by bylo dobré prvek soutěžení z oblasti recitace vypustit a slovo „soutěž“ s definitivní platností vyměnit za slovo „přehlídka.“ Je to daleko širší pojem a otevírá recitátorovi daleko větší možnosti vnímání a chápání této oblasti. Přehlídku je totiž možné chápat jako setkávání recitátorů, kteří chtějí dobrovolně přijít něco někomu sdělit, poslechnout si sdělení druhých, nasbírat zkušenosti, popřípadě se nechat inspirovat. Z každého takového setkání pak lektorský tým vybere - ohodnotí nejzajímavější, nejinspirativnější vystoupení. Nebylo by od věci, kdyby organizátoři takovýchto přehlídek sbírali zkušenosti a hledali možnosti, jak setkání recitátorů zbavit puncu soutěže.

Na některých místech (jako například v DDM, Přemyšlenská, Praha 8, v organizaci Jany Machalíkové) už nesoutěžní, ale přehlídkové praktiky bez problémů několik let

fungují. Dokonce jsou do hodnocení zapojeni také diváci a samotní recitátoři. Zatímco lektorský tým vybírá nejinspirativnější výkon, ostatní diváci se aktivně zapojují do hodnocení. Každý recitátor má totiž připravenou obálku se svým jménem. Během přestávky má kterýkoliv účastník přehlídky možnost komukoliv z recitátorů napsat do obálky vzkaz, sdělení, týkající se jeho vystoupení a interpretace textu. Tohoto hodnocení se účastní, jak už bylo zmíněno, děti i dospělí. Pro recitátory jsou získaná sdělení z obálek jakousi zpětnou vazbou jejich výkonu. Tento způsob hodnocení je velmi přínosný pro všechny, tedy i pro ty interprety, kteří svým výkonem nezaujmou poradce (porotce) natolik, aby získali nějaké „ocenění“, protože neodejdou bez povšimnutí, jelikož v obálce mají zpětnou vazbu od diváků. A divácká odezva je, nebo by alespoň měla být, z pohledu recitátora velice důležitá. Někdo by mohl namítnout, že tohoto děti na 1. stupni nejsou schopny. Opak je ale pravdou. Každé dítě je schopno vyhodnotit, jak na něj působí sdělení recitátora, kterého vidí a slyší (samozřejmě se stále pohybujeme ve věkových kategoriích 1. stupně ZŠ). Z vlastní zkušenosti vím, že tento obálkový systém hodnocení funguje i ve školním kole přehlídky, kdy se do hodnocení často zapojují děti, které se recitaci aktivně nevěnují. Dokáží však sdělit, jak na ně shlédnutá interpretace působila.

Nejdůležitějším a asi nejsložitějším způsobem hodnocení v této oblasti je sebehodnocení recitátora. Pro to, aby byl každý schopen ohodnotit svůj výkon, je přínosné pořizovat z recitačních vystoupení záznamy. Při jejich zhlédnutích dochází k rozboru vlastního vystoupení. Recitátor může na základě záznamu analyzovat své chyby nebo naopak vidí to, co ve sdělení zafungovalo. Není třeba se bát, že jsou na tuto praktiku prvostupňové děti příliš malé. Jediným nebezpečím je to, že děti ke svým hodnocením bývají příliš kritické. Pokud jsou ale správně vedeny a je rozvíjeno jejich zdravé sebevědomí, zvládnou to naprosto bez problémů.

B. PRAKTICKÁ ČÁST

8. ŘÍZENÝ ROZHOVOR

Formou rozhovoru jsem oslovila recitátory, kteří se zúčastnili recitační přehlídky Dětská scéna. Protože je má diplomová práce zaměřena na věkovou kategorii 1. stupně ZŠ, byly otázky kladeny dětem nulté, první a druhé kategorie a to ve školním, oblastním (okresním), krajském kole i na celostátní přehlídce. Vybrala jsem si záměrně recitační přehlídku, protože se zde sešel nejen velký vzorek recitátorů, ale i těch, kteří dětem pomáhají s přípravou a porotců – poradců. Otázky jsem tedy měla připravené i pro ty, kteří děti na recitaci připravují a pro ty, kteří recitační výkony hodnotí.

8.1 ROZHOVOR S DĚTSKÝMI RECITÁTORY

Z řad recitátorů jsem oslovila 43 dětí ve věku 6 až 12 let, které ochotně odpovídaly na následující otázky.

1. Proč ses rozhodl(a) recitovat, co Tě k tomu vedlo?
2. Vybíráš si text sám(a) nebo Ti někdo s výběrem pomáhá? (V případě, že pomáhá, jak?)
3. Recituješ raději poezii (básničky) nebo prózu (text, který není psaný ve verších)?

Otázkami jsem zjišťovala motivaci dětí k recitaci, proč recitují nebo co bylo prvotním impulsem pro to, aby se recitaci začaly věnovat. Zajímalo mě také, jestli jsou děti na 1. stupni ZŠ schopny samostatného výběru textu nebo zda potřebují s výběrem pomoci a zároveň mě zajímaly jejich názory a důvody pro výběr poezie nebo prózy.

Odpovědi dětí jsem pro větší přehlednost roztřídila do tabulek. U 1. a 2. otázky děti odpovídaly mnohdy shodně, 3. otázka, byť zdánlivě jednoduchá, poskytla dětem prostor pro různorodá vysvětlení svého výběru, což jsem chtěla objektivně zobrazit.

Čísla v tabulkách označují, kolik dětí použilo uvedenou odpověď. V prvním sloupci jsou uvedeny všechny možnosti odpovědí, které jsem obdržela na své otázky.

Odpovědi na 1. otázku: **Proč ses rozhodl/a recitovat, co Tě k tomu vedlo?**

(Celkem odpovídalo 43 dětí ve věku 7 až 12 let)

	0. kategorie 7 let (1. ročník)	1. kategorie 8-9 let (2. a 3. ročník)	2. kategorie 10-12 let (4. a 5. ročník)
Baví mě něco říkat lidem.	-	6	4
Chodím na „dramaták“, kde pracujeme s texty.	1	2	8
Byl/a jsem osloven/a učitelem.	5	3	2
Chtěl/a jsem to zkusit.	-	1	-
K recitaci mě dovedla hudba.	-	1	-
Zkoumám trému a chci na ni vynalézt lék.	-	1	-
Kvůli soutěži.	2	3	2
Viděl/a jsem recitovat kamarády a oslovilo mě to.	-	-	1
Moji sourozenci také recitují.	-	1	-

Z uvedených údajů vyplývá, že u většiny oslovených **prvňáků** byl důvod k recitaci ten, že o to byli požádáni paní učitelkou.

U **druháků a třetáků** už je vidět rozdílnost v odpovědích. Nejvíce dětí z této skupinky odpovědělo, že je baví něco sdělovat lidem. U této věkové skupiny je také vidět největší různorodost odpovědí.

Poslední skupinku tvoří **žáci 4. a 5. ročníku**. Zde je vidět, že skoro polovina dotázaných dětí je motivována k recitaci tím, že navštěvují dramatický kroužek nebo obor na ZUŠ.

Odpovědi na 2. otázku: **Vybíráš si text sám/a nebo Ti někdo s výběrem pomáhá?**

(V případě, že pomáhá, jak?)

(Celkem odpovídalo 43 dětí ve věku 7 až 12 let)

	0. kategorie 7 let (1. ročník)	1. kategorie 8-9 let (2. a 3. ročník)	2. kategorie 10-12 let (4. a 5. ročník)
Text si vybírám sám/a – musí mě oslovit.	-	1	2
Pomáhá mi p. učitel/ka – nabídne mi několik textů a já si 1 vyberu.	4	5	7
Text mi vybírá p. učitelka a já se kouknu, jestli je dobrý a jestli mě baví.	-	5	4
Sama nebo p. učitelka.	-	1	1
Pomáhá mi p. učitelka nebo rodiče.	1	2	2
Vybere mi paní učitelka.	3	4	1

Podle odpovědí na tuto otázku je vidět, že jen velmi málo dotázaných dětí z 1. a 2. kategorie si vybírá text samo. V ostatních případech vždy nějakým způsobem pomáhá s výběrem pedagog či rodič. Nejvíce s výběrem textu potřebují pomoci děti z 0. kategorie.

I na tomto malém vzorku dotázaných je vidět, že v praxi funguje předvýběr textů, který provede pedagog. V ostatních případech je pozitivní, že se děti na výběru nějakým způsobem podílejí. Opět však za asistence pedagoga.

Ne úplně šťastná je varianta, kdy text vybírá pouze pedagog. Ale i tato možnost se v odpovědích objevila. Z celkového počtu dotázaných je tímto způsobem text vybrán téměř pětina.

Odpovědi na 3. otázku: **Recituješ raději poezii nebo prózu? A proč?**

(Celkem odpovídalo 43 dětí ve věku 7 až 12 let)

	0. kategorie 7 let (1. ročník)	1. kategorie 8-9 let (2. a 3. ročník)	2. kategorie 10-12 let (4. a 5. ročník)
Prózu – dává mi víc prostoru pro recitaci.	-	-	1
Prózu – nejsou pro mě básničky plné citů, musím říkat příběh.	-	-	1
Prózu – lépe jí rozumím.	-	2	2
Mám raději příběh.	-	4	2
Prózu – poezie je dětská; básničky jsou super, ale příběhy mám raději.	-	-	1
Prózu – básničky jsou moc lehké.	-	2	1
Příběh – lépe mi jde, můžu si ho zahrát jako divadlo.	-	1	-
Příběh, protože básničky mě svádí k rytmu, příběh říkám, jak chci.	-	1	1
Prózu – lépe se mi učí.	-	-	1
Půl na půl.	-	1	1
Poezii – líbí se mi rýmování.	2	2	1
Poezii – lépe se zapamatuje.	1	2	1
Poezie – lépe na mě působí, rýmuje se to, texty nejsou dlouhé.	-	-	2
Básničky, protože jsou jednodušší.	2	2	-
Básničky – můžu si vymyslet svůj rytmus.	-	1	-
Básničky – jsou zábavnější.	3	-	2

Odpovědi na třetí otázku se daly rozdělit pouze do dvou skupin, protože zhruba polovina dotázaných volí pro recitaci prózu a ta druhá poezii. Rozdělila jsem je však do více částí, neboť jsou velmi zajímavá odůvodnění výběru.

Z celkového množství mnou oslovených dětí si pro recitaci vybrala poezii o malinko větší část recitátorů. K tomuto počtu přispělo hodně to, že prvňáci zatím prózu poznávají pouze z hlediska čtenářství a také není dostatek prozaických textů, které by byly svou délkou a obsahem vhodné pro tuto věkovou kategorii. Pokud bych se zaměřila pouze na recitátory 1. a 2. kategorie, tak u těchto skupin převládá výběr prózy nad poezií.

Během rozhovorů se potvrdilo, že výběr textu vychází z individualit jednotlivých recitátorů. Někdo se cítí lépe při recitaci prózy, která mu dává více prostoru pro sdělování, je pro něj srozumitelnější, nesvádí ke skandování, může použít více výrazových prostředků včetně mimojazykových, skoro divadelních. Zatímco druhý nachází to samé při recitaci poezie.

8.2 ROZHOVOR S PEDAGOGY A RODIČI

V druhé části rozhovoru jsem se zaměřila na dospělé osoby, které pracují s dětským recitátorem. Každému dotázanému jsem položila následující 3. otázky:

- 1. Jak pomáháte dětem s výběrem textu?**
- 2. Jakým způsobem s dětmi na textu pracujete? (V čem spočívá Vaše pomoc?)**
- 3. Co je pro Vás při práci s dětským recitátorem nejdůležitější?**

Cílem mého zjišťování bylo zmapovat způsoby práce s dětským recitátorem a míra pomoci ze strany dospělých. Byla jsem zvědavá na to, zda se budou uvedené způsoby práce lišit nebo budou naopak velmi podobné či dokonce stejné.

Oslovila jsem 16 dospělých z řad pedagogů a rodičů, kteří se nějakým způsobem podílejí na přípravě dětského recitátora. Při rozhovoru s pedagogy, kteří pracují s dětským recitátorem, vyplynul zajímavý poznatek, týkající se délky praxe v této oblasti. Jedna paní učitelka sdělila: „Já už děti na recitaci připravuji dlouhou dobu, asi pět let...“ A na druhou stranu se ozvala odpověď: „Já to moc dlouho nedělám, asi

12 let.“ Určitě panovaly velké rozdíly v odpovědích, co do profesionality mezi učiteli bez dramatickovýchovného vzdělání a učiteli s dramatickovýchovným vzděláním.

Dotázané respondenty jsem rozdělila na základě podobnosti odpovědí zjištěných během rozhovoru na 3 skupiny. Pro větší přehlednost je označím jako skupiny A, B a C.

Skupinu A tvoří 8 pedagogů, kteří se věnují práci s dětmi v oblasti dramatické výchovy celoročně. Práce s textem není pro tuto skupinu jednorázová záležitost.

Do **skupiny B** jsem zařadila 4 pedagogy, kteří se věnují dětské recitaci pouze kvůli dětské recitační přehlídce. Motivací je pro ně míra úspěchu dětí a postup do vyšších kol této přehlídky.

Ve **skupině C** jsou 4 rodiče, kteří na recitaci dlouhodobě pracují se svými vlastními dětmi.

Odpovědi na otázku: **Jak pomáháte dětem s výběrem textu?**

Sk. A

- Shodná odpověď všech dotázaných zněla, že se na výběru textu podílejí společně s dětmi. V různých podobách tak vznikají zásobníky textů, do kterých přispívají jak děti, tak dospělí. S texty se pravidelně pracuje.

Sk. B

- Zde se odpověď velice lišila od předchozí skupiny. Tyto paní učitelky uvedly, že texty vybírají dětem samy. Vyberou 1 text na základě získaných poznatků o dítěti – jaké je, co ho zajímá, apod. Pokud by se stalo, že se text nelíbí nebo z nějakého důvodu nelze recitovat, začnou hledat text nový; toto trvá tak dlouho, dokud dítě text nepřijme.

Sk. C

- Rodiče (3 maminky a 1 tatínek), spolu se svými dětmi, vybírají texty ze společně přečtených knížek.

Odpověď na otázku: **Jakým způsobem s dětmi na textu pracujete? (V čem spočívá Vaše pomoc?)**

Sk. A: Pedagogové z této skupinky se opět velmi shodovali ve způsobech vedení dětí při práci s textem. Jejich odpovědi jsem shrnula do následujících bodů.

- Nezačínají tak, že by se děti učily text z paměti.
- Text děti nejprve čtou individuálně nebo ve skupinách a hledají téma, sdělení.
- Hledají podstatu textu – dětskými slovy.
- Snaží se vyvolat u dětí představy, asociace, aby jim text přešel do těla.
- Na základě textu vytvářejí situace k improvizacím.
- Pokud to situace vyžaduje, používají při práci rekvizitu.
- Hledají různé polohy, které text nabízí.
- Většinou během práce na textu dojde k tomu, že se ho děti nenásilně naučí z paměti.

Sk. B: Také zde se odpovědi podobaly.

- Děti se nejprve naučí text z paměti.
- Děti si poradí s textem samy a paní učitelka potom opravuje chyby.
- Dětem je řečeno, jak mají co říkat, kde udělat pauzu, kam mají dát důraz apod.
- Paní učitelka dětem text předřikává a ony po ní opakují.

Sk. C: Rodiče odpovídali, že si s textem hrají – experimentují, objevují a zkoumají.

Odpověď na otázku: **Co je pro Vás při práci s dětským recitátorem nejdůležitější?**

Sk. A: Opět v bodech uvádím velice zajímavé odpovědi.

- Přilnutí dětí k literatuře, četba.
- Vztah k poezii.
- Přirozenost projevu.
- Aby to děti bavilo, radost.
- Aby se ze sdělení nevytratila osobnost recitátora.
- Vzájemné obohacování se.

Sk. B:

- Radost dětí z přednesu, aby to necítily jako povinnost.

- Aby děti měly radost a nemusela jsem je nutit.
- Aby si děti samy před soutěží říkaly o básničky.

Sk. C: Rodiče se shodli na jedné odpovědi.

- Radost a potěšení.

Během rozhovoru na mě velice dobře působili lidé ze skupinky A. Jejich názory a způsoby práce s dětmi jsou mi velice blízké. Určitě bylo velmi přínosné s nimi pohovořit, protože ač nemuseli, velice otevřeně a ochotně se podělili o své zkušenosti a poznatky z praxe. Rozhodně na nich bylo vidět, že ví, o čem mluví, a že je práce s dětmi velice baví a naplňuje. Co je však nejdůležitější, že se recitaci věnují průběžně (není to jednorázová záležitost), a snaží se děti tímto způsobem rozvíjet a obohacovat.

Na základě odpovědí pedagogů ze skupiny B jsem nabyla dojmu, že zde snad ani tak nejde o radost z recitace nebo o to, jak dítě obohatit. Paní učitelky se, mimo jiné, velice chlubily úspěchy na recitačních přehlídkách. Je škoda, že se o recitaci nezajímají do větší hloubky a neseznámí se se základními zásadami práce s recitátorem. Samozřejmě, z jejich pohledu je jednodušší, když dítěti řeknou a předvedou, jak má recitovat, ale určitě to nijak neobohacuje děti. Bohužel i mezi některými dospělými je doposud prioritou soutěžení a velká touha zvítězit.

8.3 ROZHOVOR S POROTCI

Ve třetí části rozhovoru jsem se ptala porotců. O rozhovor jsem požádala 10 osob, které zasedly v porotách různých kol recitační přehlídky. Ptala jsem se na 3 nejdůležitější kritéria při hodnocení recitátora. Velice zajímavé bylo, že mnozí uvedli pouze jedno nebo dvě kritéria, ale za to velice výstižná.

Otázka pro osoby hodnotící výkon dětského recitátora (porotce):

1. Která 3 kritéria, jsou pro Vás nejdůležitější při hodnocení dětského recitátora?

Odpovědi:

- Musím vidět zájem dětí, a jestli je to baví.
- Porozumění textu.
- Hezký pohled, hezký poslech.

- Jestli mu věřím.
- Držení těla – vnitřně aktivní přístup.
- Vidět, že dítě ví, co říká.
- Komunikace s publikem.
- Osobitý a přirozený projev recitátora.
- Schopnost recitátora postavit se za text.
- Jak se recitátorovi povedlo předat to, čemu rozumí a za čím si stojí.
- Jak umí prezentovat text publiku.
- Jaký ten recitátor je, jeho dispozice, jak působí.
- Kvalitní výběr textu.
- Jestli má dítě potřebu něco sdělit divákovi nebo jestli jeho sdělení vyjde naprázdno.

Z rozhovoru vyplynulo, že pro hodnocení dětského recitátora je v první řadě důležitá jeho celková osobnost, jak dítě působí. Sledovaný je také postoj dítěte, který mnohdy hned na začátku sdělí o recitátorovi mnoho informací. Dál je to výběr textu a způsob interpretace, včetně komunikace s publikem. A také je hodnoceno, zda sdělení oslovilo diváka nebo vyznělo naprázdno. Během rozhovoru z úst několika dotázaných zaznělo, že vada řeči pro ně není při hodnocení tak důležitá jako přirozený projev.

Z rozhovorů dále vyplynulo, že se někteří „porotci“ také snaží o eliminaci soutěžního prvku z recitačních přehlídek. Sami sebe proto nazývají slovem „poradce“, protože podle jejich slov pouze nehodnotí, ale měli by umět i poradit. Tuto dovednost dokazují nejen při sdělování výsledků, ale hlavně následně po oficiálním ukončení přehlídky. To jsou tito poradci k dispozici všem zájemcům a hovoří s nimi o jejich interpretacích. Probíhá vzájemný rozhovor o interpretovaném textu, kdy poradci citlivě sdělují své postřehy, připomínky či otázky a recitátor má možnost se k těmto sdělením vyjádřit. Takovéto rozhovory byly a jsou samozřejmostí na celostátní přehlídce, ale v současnosti se už s nimi můžeme stále více setkávat i v kolech nižších. Je velmi přínosné, když recitátor i jeho průvodce slyší z odborných úst, co při sdělování fungovalo dobře a co zase naopak. Toto hodně rozvíjí obě dvě strany. Poradce, protože musí volit taková slova, aby neublížil, ale přesto pravdivě zhodnotil výkon recitátora. Interpreta, protože

ho to učí vyslechnout a přijmout názor jiné osoby, i když si myslí něco jiného nebo s ním třeba nesouhlasí.

9. UKÁZKY PRÁCE S TEXTEM

V následující části diplomové práce se pokusím na konkrétních textech ukázat – nabídnout několik způsobů práce s textem. Ráda bych nabídla práci s textem jak ve školní výuce, tak v kontextu s volnočasovými aktivitami – dramatickém kroužku. V ukázkách nabízím práci s poezií i prózou, skupinovou i individuální.

Individuální práce s textem je závislá na osobnosti každého recitátora a jeho schopnostech, dovednostech a samozřejmě předpokladech. Práce dvou recitátorů na stejném textu je pokaždé jiná. Nelze ji dopředu podrobně naplánovat. Individuální práci s recitátorem si mohu začít plánovat až v momentě, kdy mám před sebou konkrétní dítě s vybraným textem. Neumím sdělit univerzální způsob, který by fungoval na všechny recitátory stejně. Vždy je třeba vycházet z osobnosti recitátora a konkrétního textu. Nelze zapomínat také na momentální rozpoložení a náladu dítěte, ale i pedagoga. Kolikrát dokáže maličkost ovlivnit celkové vnímání a jednání člověka. Stačí malý neúspěch ve škole a dítě myslí na to, co bude doma, tak intenzivně, že se nedokáže soustředit na práci s textem. Stejně tak se ale může těšit na příjezd babičky, kterou dlouho nevidělo, což může mít stejné účinky jako u předchozího příkladu. Individuální práce s textem má v sobě skryto velké kouzlo a tím je neopakovatelné kouzlo okamžiku. Zároveň dochází k vzájemnému posílení vztahů mezi dítětem a pedagogem, buduje se ovzduší důvěry.

9.1 EMANUEL FRYNTA: JEŽEK (SKUPINOVÁ PRÁCE S BÁSNÍ)

S textem Emanuela Frynty Ježek jsem pracovala ve 3. ročníku ZŠ při hodině českého jazyka. Prostřednictvím básně si děti procvičily skloňování podstatného jména ježek a znění pádových otázek. Zároveň jsme prováděli rozbor básně, při kterém děti objevovaly její smysl a podstatu.

Věk: 3. ročník ZŠ

Čas: 1 vyučovací hodina – 45 minut

Cíl: Procvičit skloňování podstatných jmen a pádové otázky

Objevit podstatu básně – její téma a smysl

Způsob práce: Individuální práce

Práce ve dvojicích (lze i ve trojicích)

Pomůcky: Text básně E. Frynty Ježek (viz příloha 1), malé lístečky papíru, psací potřeby, archy papíru A3, obrázek ježka, přehled českých pádových otázek

Návrh činností

Úvodní rozhovor

Na začátku učitel ukáže dětem obrázek ježka. Následně proběhne krátký rozhovor o ježkovi (Je to živočich, patří mezi savce, má bodliny, atd...)

Četba textu

Děti obdrží text básně (každý svůj), který si nejprve individuálně potichu přečtou.

Potom si text přečtou ještě jednou společně - nahlas. Ověří si tak, jestli všechna slova přečetly potichu správně.

Zápis prvotní myšlenky

Každý si vezme lísteček papíru, označí ho číslem 1 a napíše na něj odpověď na otázku. „O čem si myslíte, že báseň je?“ Jednou větou. Cílem je zjistit, jak děti báseň vnímají po krátkém přečtení – na první pohled. Každé dítě samostatně zapíše svůj názor, svou myšlenku.

(**Varianta:** místo věty děti napíší 3 slova, která jsou podle nich nejdůležitější a vystihují podstatu básně).

Zapsané sdělení je možné přečíst nahlas, ale bez komentářů. Pak si děti svůj lísteček někam pečlivě uschovají, budou ho ještě potřebovat.

Práce ve dvojicích

Děti si utvoří dvojice. Každá dvojice si vezme veliký arch papíru. Doprostřed papíru napíší jméno autora, název básně a celé to ohraničí oválem nebo obdélníkem. (Princip je stejný, jako když se tvoří myšlenková mapa).

Učitel položí otázku: „Je v básni nějaké slovo, které se tam objevuje víckrát?“ (Děti by měly zareagovat, že se tam v různých podobách objevuje slovo ježek.)

Úkoly pro dvojice: „Vypište kolem názvu všechny tvary slova ježek. Pokud patří k některému tvaru předložka, запиšte ji také.“ (Tvary slova se zapisují stejným způsobem, jako když se dělá myšlenková mapa).

„Určete u všech vypsáných tvarů pád a запиšte ho pod slovo. K určení pádu vám pomůže text básničky.“

Následuje společná kontrola, jestli děti správně určily pády u slov. Pokud pracovaly správně, dojdou ke zjištění, že se slovo ježek v básni objevuje ve všech sedmi pádech.

Opětovné čtení básně

Děti si znovu individuálně potichu přečtou básničku. Poté opět zapíší, tentokrát na lístek č. 2, odpověď na otázku: „O čem si myslíte teď, že je ta básnička“ (Varianta: Děti mohou zapsat 3 klíčová slova, která je napadají v souvislosti s odpovědí na otázku, o čem je báseň).

Poznání

Děti si porovnají oba dva lístky a sdělí důvody v rozdílnosti nebo shodnosti svého názoru. Pokud by nikdo nedošel ke zjištění, že básnička je o skloňování, měl by pedagog pomocí návodných otázek děti k řešení dovést.

Reflexe

Tuto báseň si vybral jeden chlapec z 3. ročníku jako svůj recitační text. A protože třetíáci zrovna v českém jazyce probírali pádové otázky a skloňování podstatných jmen, využila jsem situace a nechala spolu s ním na rozboru básně pracovat i jeho spolužáky, čímž si všichni zároveň procvičili ono skloňování.

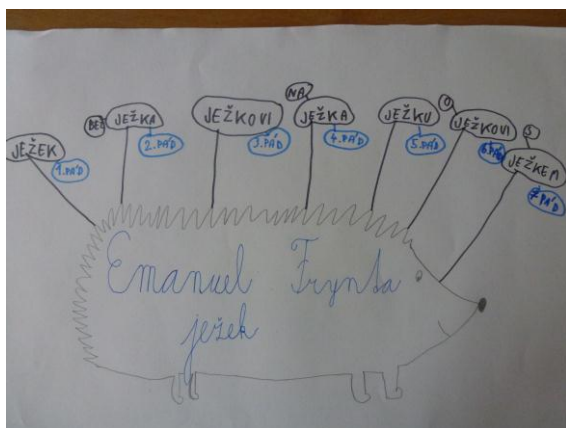
Jednotlivé aktivity v hodině probíhaly bez problémů. Při plánování časové dotace mi přišlo 45 minut docela hodně. Měla jsem pocit, že to děti zvládnou rychleji. Ale ukázalo se, že čas byl využit do poslední vteřiny.

Po počátečním rozhovoru, kdy děti vyčerpávajícím způsobem sdělily všechny doposud nabyté informace o jezkovi, si všichni samostatně přečetli text básně. Po tichém čtení následovala hlasitá četba. Děti k textu neměly dotazy, všem slovům porozuměly. Na lístek, který označily 1, napsaly krátké sdělení na položenou otázku: „O čem je přečtená báseň. Co vám říká, co myslíte, že je v ní to nejdůležitější?“

Ač nemusely, všechny děti nahlas přečetly svůj zápis. Následovala práce ve dvojicích. Doprostřed archu papírů si děti napsaly jméno autora a název básně. Zajímavé bylo,

že téměř všechny skupiny neoznačily zápis klasickým způsobem (oválem nebo obdélníkem), ale namalovaly kolem obrázek ježka (obrázek 1). Děti dále správně sdělily, že hodně frekventovaným slovem v básni je slovo ježek.

To také následně vypisovaly do svých záznamů, včetně předložek. Nejdéle trvalo určování pádů u slov. Toto učivo bylo pro děti zatím nové a pádové otázky neměly ještě

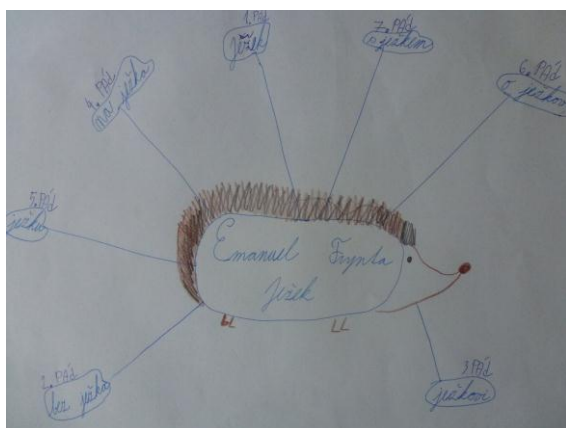
Obrázek 1

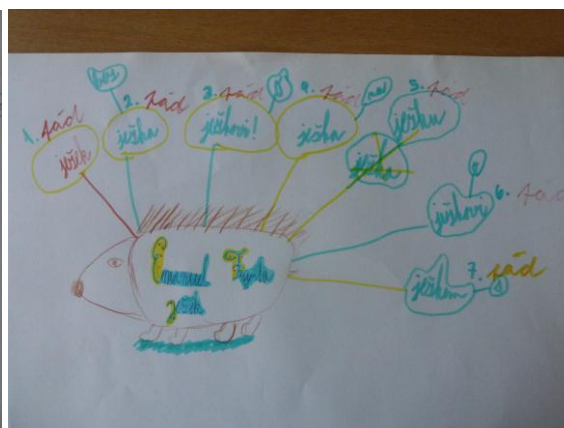
Obrázek 2

zažité. Proto měly k dispozici jejich přehled zapsaný na tabuli. Zde se osvědčila práce ve dvojicích (obrázek 2). Mohly si tak navzájem ověřit a zkontrolovat, zda se ptají správnou pádovou otázkou. Tímto způsobem děti získaly přehledný zápis všech tvarů slova ježek, včetně určeného a zapsaného pádu (obrázky 3 a 4).

Proto bylo velmi snadné zjistit, že se v básni objevuje ve všech sedmi pádech

Obrázek 3

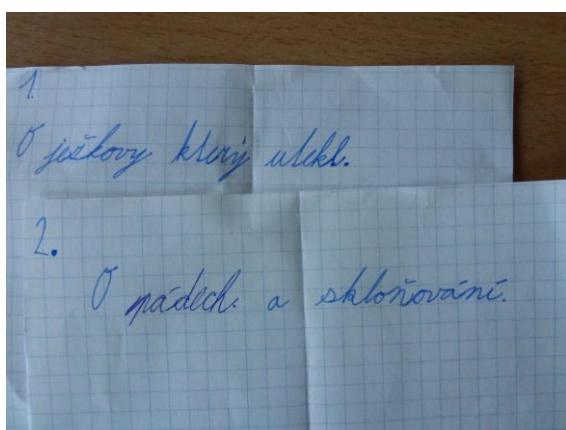

Obrázek 4

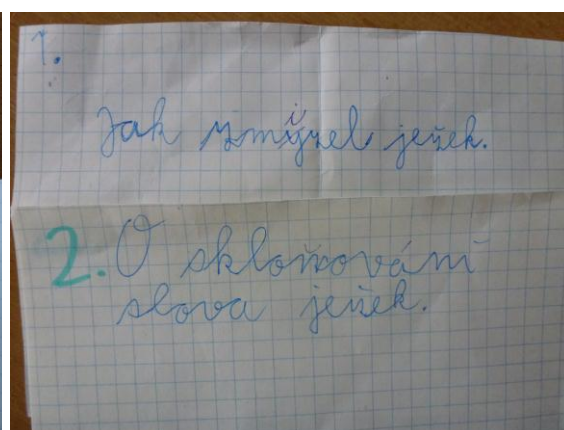
jednotného čísla. Toto zjištění děti hlásily samy, aniž bych se na to zatím ptala. Slovo ježek jsme si nahlas vyskloňovali a ověřili si tím, že tvary jsou skutečně správné.

Následovala opětovná individuální četba textu, po které děti znovu, na lístek č. 2, zapsaly odpověď na otázku: „O čem si myslíte teď, že je přečtená báseň. Co vám říká, co myslíte, že je v ní to nejdůležitější?“ Vzápětí došlo k porovnání obou zápisů (obrázky 5 a 6). Po vzájemném porovnání obou zápisů děti přicházely na to, že je důležité si text několikrát přečíst, popovídat si o něm, prozkoumávat ho z „různých stran“ a nedat vždy hned na první dojem.

Tento způsob práce děti hodně bavil, pracovaly se zaujetím, soustředěně a hlavně se všem v závěru hodiny podařilo vystihnout podstatu textu. A to, že je to básnička o skloňování.

Obrázek 5

Obrázek 6

9.2 JAN SKÁCEL: USPÁVANKA S HLOUPÝMI KOCOURY A PANÍ MYŠÍ (SKUPINOVÁ PRÁCE S BÁSNÍ)

Práce s tímto textem bude probíhat v rámci dramatického kroužku. Přestože je tento text spíš pro starší děti 1. stupně (čtvrtáky, pátáky) budou do práce zapojeny i děti mladší. Práce bude probíhat ve skupinách, takže malé děti budou mít oporu ve svých starších kamarádech (např. při čtení).

Cíl: Najít dějovou linii básně

Osobní procítění a orientování se v básni

Najít a prostřednictvím živých obrazů (ŽO) znázornit důležitá místa básně

Věk: 1. – 5. ročník

Čas: 90 minut

Pomůcky: Text básně (viz. příloha 2), provázky,

Způsob práce: Skupinová práce

Individuální práce

Živé obrazy

Návrh činností

Úvodní rozhovor o významu linie – linky

Před započítím vlastní práce na zkoumání textu je potřeba s dětmi pohovořit o významu symboliky linky. Zaznamenáváme-li děj nějakého příběhu pomocí linky (linie), jak to udělám?

Napřed si musíme uvědomit, co to je linka (linie). Je to vlastně čára, která může mít různé podoby a tvary. Může být rovná, křivá, zahnutá, zubatá, zamotaná, spirálovitá, může někam odbočovat, zatačet nebo na ní může být i uzel... atd. Linku (linii) je možno nakreslit nebo lze použít nějaký materiál např. provázek, vlnu, pruh látky, dráty, apod.

Rozdělení do skupin - četba textu

Všechny děti se postaví do kruhu. Rytmičným střídáním hlásek A, B (na principu první, druhý) se rozdělí na 2 skupiny (lze zvolit jakýkoliv způsob rozdělení dětí na dvě skupiny). Každý ve skupině A i B obdrží text básně Jana Skácela Uspávanka s hloupými kocoury a paní myši. Než děti začnou číst, vysvětlíme si, co znamená slovo uspávanka. Následuje samostatná četba textu. Ve skupině, kde jsou prvňáci, je možná spolupráce s kamarádem z vyšší třídy.

Po přečtení básně je třeba vysvětlit nesrozumitelná slova nebo slovní spojení. Např. malé děti asi nebudou znát obrat „myši lově“. Proto si netradiční slovní spojení převeďme do současného jazyka.

Modelování dějové linie textu

Celá skupinka má k dispozici jeden provaz. Děti si ve skupině rozdělí báseň podle veršů. Každý si svůj verš pořádně přečte a pokusí se pomocí provázku na zemi vymodelovat, znázornit, jak na něj verš působí. Jestli se tam nic moc neděje a děj jen tak volně plyne, nebo naopak v něm jde o nějakou akci, či dokonce o nějakou zápletku, zašmodrchání nebo rozuzlení. Každý podle svého pocitu. Samozřejmě začíná ten, kdo

má 1. sloku, pokračuje se 2. slokou, atd. Pravděpodobně se stane, že slok bude v básni víc než dětí ve skupině. Na zbývajících slokách se mohou děti prostřídat nebo se domluvit skupinově a přijmout to, co bude nejbližší většině.

Objevování, zkoumání, čtení dějové linky

Jedna skupina se pokusí „přečíst a prozkoumat“ dějovou linii skupiny druhé.

Zpětná vazba

Rozhovor o tom, co dětem připadalo těžké, jak se jim pracovalo, zda zjištění bylo zajímavé nebo jestli čekaly něco jiného. Také si pohovoříme o tom, jestli se skupinám podařilo vystihnout dějovou linii básně či nikoliv.

Příprava živých obrazů – práce v malých skupinkách

Děti budou pracovat ve skupinkách po pěti. (Pokud počet dětí nevyjde, lze pracovat i ve čtveřicích)

Úkol: „Vyberte z básně 3 nejdůležitější nebo nejpůsobivější momenty, situace a vytvořte k nim živé obrazy.“

Každá pětice si tedy připraví 3 živé obrazy, které později předvede ostatním.

Prezentace živých obrazů

Každá pětice předvede ostatním své živé obrazy. Všechny tři za sebou bez přerušení jakýmkoliv mluvením. Teprve po předvedení všech tří obrazů se ostatní vyjádří k tomu, co viděli. Která část básně to mohla být. Tímto způsobem se vystřídají všechny pětičky.

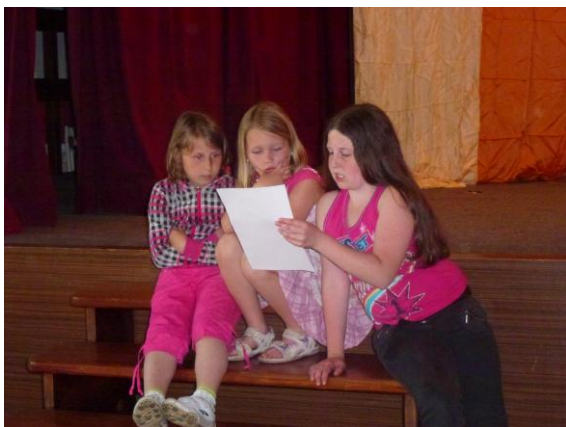
Zpětná vazba

Rozhovor o tom, co se na živých obrazech povedlo, které byly čitelné, se kterými byl problém a proč. Prostor pro rady.

Reflexe

Před začátkem vlastní práce bylo velmi důležité si s dětmi vysvětlit význam linky a její význam v symbolickém záznamu. Děti přicházely s nápady, jak znázorňovat různé nálady a situace. Např. rovná čára – plynulý, hladký, bezproblémový průběh; zubatá čára – změny nálad nebo nebezpečí, varování; spirála – zápleтка; klubičko (čáranice) – zamotaná situace, atd.

Po rozdělení do 2 skupin si všichni přečetli text. Četba většinou probíhala individuálně (obrázek 8). Jen prvňáčci a horší čtenáři potřebovali pomoci, a proto četli společně se čtenářem dobrým (obrázek 7).

Obrázek 7

Obrázek 8

Z následující činnosti jsem měla trochu obavy, zda děti porozuměly zadání, jestli přesně vědí, co mají dělat a proč. Bála jsem se zbytečně. Děti si mezi sebou rozdělily jednotlivé sloky básně. Každý pak podle svého pocitu a vnímání pomocí provázku zobrazil (obrázky 9 a 10), jak na něj jeho část básně působí, zda je to část klidná nebo se tam děje něco důležitého, zda dochází k vyřešení problému či naopak dochází k dramatické zápletce apod.

Obrázek 9

Obrázek 10

Následně se děti jedné skupiny podívaly na dějovou linku skupiny druhé a pokusily se báseň převyprávět. Překvapilo mě, že práce probíhala bez velkých problémů, a že si děti dokázaly poradit v rámci skupiny. Přestože jsem byla připravená poskytovat rady a odpovídat na dotazy, mohla jsem se činnosti účastnit jako pozorovatel.

Že se dějovou linií textu povedlo vystihnout, jsme si ověřili na nečekané návštěvě. Na kroužek se za námi přišla podívat jedna bývalá žákyně naší školy, dnes studentka gymnázia a zajímala se o to, co děláme. Aniž bychom jí dali do ruky text, řekli jsme, že hledáme dějovou strukturu básně. Následně jsme dívku požádali, zda by nám mohla k textu na základě našich znázornění (obrázky 11 a 12) něco říci.

Obrázek 11

Obrázek 12

Dívka začala tím, že báseň není kraťoučká, že bude trochu delší. Začíná klidně a následně se v ději začne dít něco důležitého, což se stále komplikuje nebo zamotává nebo řeší. Na otázku, co si myslí o konci textu sdělila, že to vypadá, jako když báseň nijak nekončí, má otevřený konec. Děti byly překvapeny a mile potěšeny, že jejich práce byla takto čitelná.

Dalším krokem byla příprava živých obrazů. Děti se rozdělily do pětic a jedné šestice. Měly si z textu vybrat 3 podle nich důležité momenty, na které měly vytvořit 3 živé obrazy. Příprava probíhala v rámci skupin samostatně, nebylo potřeba mé pomoci. Prezentace ŽO byla realizována tak, že každá skupinka předvedla všechny 3 obrazy bez slovního přerušování diváků, kteří vždy při přeměně jednotlivých ŽO měli zavřené oči. Následně děti - diváci, na základě viděných obrazů sdělovaly, kterou část básně tyto obrazy představovaly. Pokud se děti nemohly dohodnout na tom, co viděly, nechala jsem vytvořit obraz znovu a diskutovali jsme přímo nad ním. Ale to se stalo pouze

jednou. Následně uvádím příklady živých obrazů s příslušnými úryvky z básně J. Skácela. Vždy k sobě patří tři, po sobě jdoucí obrázky.

*„A když schytl všechny myši,
u poslední díry slyší
tenký hlásek.
Paní myš,
poslední, co v městě zbyla,
na kocoura promluvila“*

*„Jeden malý kocourek
taky k tomu něco řek:
Když ji chytmem,
tak jsme v pasti.
Budem se jak kozy pásti.“*

*„V Kocourkově se teď radí
kocouři,
jak nemřít hlady.
V díře čeká paní myš.“*

*Paní myš,
poslední, co v městě zbyla,
na kocoura promluvila“*

*„Kocour svolal kamarády,
zle je,
hoši,
když tu myš udáváme jak ty jiné,
sami sebe zahubíme.“*

*„V Kocourkově se teď radí
kocouři,
jak nemřít hlady.*

V díře čeká paní myš.“

9.3 JAN SKÁCEL: USPÁVANKA S HLOUPÝMI KOCOURY A PANÍ MYŠÍ (INDIVIDUÁLNÍ PRÁCE S BÁSNÍ)

V následující části popíši individuální práci s recitátorem na jednom textu, který si s časovým odstupem vybrali dva sourozenci. Každý z nich však byl jinak motivován a práce s nimi byla velmi odlišná.

Mírek

Mírek chodil do pátého ročníku ZŠ a nikdy před tím se recitaci nevěnoval. Ve škole nepatřil k výborným žákům, spíš k těm průměrným. Druhým rokem navštěvoval dramatický kroužek, když si vybral text Uspávanka s hloupými kocoury a paní myší, protože se mu líbil, byl podle jeho slov krátký, vtipný a trochu poučný. A protože Mírek nepatřil ke zdatným čtenářům, začali jsme tím, že báseň pouze četl. Po každém čtení jsme si o textu popovídali a objevovali jsme nové souvislosti. Tak např. mě vůbec nenapadlo, že by neznal „slavné“ město Kocourkov. Ale, jak už jsem se zmínila, Mírek příliš nekamarádil s knihami, takže neznal, ale chtěl poznat a to bylo důležité. Vzpomínám si na krásné diskuze o tom, jestli se v básni jedná o ono bláznivé město nebo jestli může existovat i jiné, se stejným názvem. Probíhal vzájemný dialog, který Mirka posouval stále dopředu, co se týká vnímání básně i jeho fantazie.

Chlapec byl výtvarně nadaný, velmi rád kreslil. Proto jedním ze způsobů, jakým jsme báseň zkoumali a objevovali, byl ten, že Mírek k textu nakreslil komiks. Toto velmi pomohlo vnímat během práce na interpretaci dějovou linku a také to přispělo k lepšímu zapamatování si básně ve správném sledu, protože, jak hoch sám uvedl, viděl po celou dobu přednesu komiks před očima.

Když jsme hledali výrazové prostředky, velmi se nám osvědčila práce s rekvizitou. Zejména v důležitých místech, která bylo potřeba sdělovat pomalu či výrazně, a Mírek příliš spěchal, čímž naprosto shodil význam a smysl sdělení. Například v místě, kde paní myš promlouvá ke kocourovi:

*„Pravila mu,
kmotře,
slyš,
jestliže mne zítra sníš,
popojejtří zemřeš hlady.“ (J. Skácel)*

Tato část je v textu velmi důležitá. Jako rekvizitu jsem připravila maňásky. Zpočátku jsem měla obavy, jak je chlapec přijme, ale ukázalo se, že má obava byla zbytečná. Rekvizity v rukách pomohly omezit nervozitu a Mirek najednou s jejich pomocí správně frázoval, dával slovům patřičnou důležitost a přiměřený důraz. Dokonce se mu podařilo dostat do hlasu lehkou ironii. Přesně hlasově vystihl, kdy v básni hovoří vypravěč, kdy paní myš a kdy kocouři, což měl zpočátku problém rozlišit. S maňásky v ruce se situace vyjasnila a zpřehlednila.

Všechny tyto aktivity měly za následek to, že Mirek dostal text takzvaně pod kůži. Velmi to ulehčilo práci na hledání výrazových prostředků. Jak těch jazykových, tak těch mimoslovních. Některé prostě samy vyplynuly, některé jsme museli hledat. Mirek přesně věděl, proč v kterých místech dělá pauzu, na které slovo má dát důraz, kde se jak zatvářít, usmát, kde ztišit hlas, zpomalit tempo či naopak zrychlit. Snažila jsem se Mirkovi nevnucovat svou představu o interpretaci problémových míst v textu tím, že bych to nejprve sama předvedla. Vždy jsme si o úskalích popovídali a rozebrali je. Kolikrát se stalo, že Mirek přišel na úplně jiný způsob sdělení (např. po intonační nebo melodické stránce), který se odlišoval od mé představy, ale pokud byl slučitelný s formou básně, nechali jsme to tak.

Po čase chlapec projevil přání, že by se rád zúčastnil recitační přehlídky, protože chtěl vidět a slyšet i jiné recitátory. Neviděla jsem v tom problém. Mirek nejel na přehlídku s přesvědčením, že jede soutěžit a vyhrávat. Takové ambice neměl, prostě jen dal do interpretace své „srdíčko“. Bylo pro něj velkým překvapením, když získal čestné uznání za osobitou interpretaci textu. Tato zkušenost posílila jeho sebevědomí, protože ve škole mu to moc nešlo a možností k vyniknutí mnoho neměl.

Jitka

O rok později si tento text vybrala Mirkova sestra Jitka (3. ročník ZŠ), ve škole výborná žákyně, která dosud neměla s recitací žádné zkušenosti. Zdůvodnění jejího výběru bylo, že se jí líbí, protože ho říkal bratr. Snažila jsem se v rozhovoru zjistit, jestli jí něco zaujalo na textu samotném, zda ji něco oslovilo. Jitka pouze opakovala, že se jí text líbí, protože je dobrý v tom, že její bratr s ním „vyhrál.“ Snažila jsem se jí výběr rozmluvit, nabízela jsem texty jiné, do jisté míry možná i jednodušší, ale neúspěšně. A protože je Jitka velmi ctižádostivá a chtěla dokázat, že je „pilná“ žákyně, tak mi po týdenní

nemoci na chodbě ve škole sdělila, že už umí básničku nazpaměť. Bylo na ní vidět, jak moc mi chce svůj um předvést. Její recitace se intonačně velmi podobala té Mirkově. Jitka však, jak se říká, příliš tlačila na pilu. Převzatý způsob interpretace od jejího bratra jí vůbec nesedl, nepůsobila přirozeně. A protože chtěla dokázat, že je lepší než bratr, protože se přece učí na jedničky, snažila se vylepšovat. Její artikulace však byla afektovaná, přeháněla důrazy na jednotlivá slova, pomlky a přesahy byly nepřirozené.

Přestože vím, že se naučené a zažité chyby těžko odstraňují, chtěla jsem se o to pokusit. Text jsme si důkladně rozebraly. Zkoumaly jsme, o čem báseň je, co se v ní říká, jak na Jitku působí, co jí nejvíce oslovuje, jestli je v textu něco vtipného, apod. Kousek po kousku jsme pracovaly na „nové“ interpretaci. Zpívaly jsme, dramatizovaly, prováděly hlasová, dechová a artikulační cvičení, ale bohužel to, na čem jsme pracovaly při jednom setkání, v tom dalším jako by nebylo a musely jsme začínat znova. Zažité chyby se nepodařilo odstranit.

A protože dívčinou silnou motivací bylo „vyhrát na soutěži“, zúčastnila se velmi sebevědomě školního kola recitační přehlídky. Velice těžce nesla, že nebyla mezi těmi, kteří byli nominováni do okresního kola. Přínosné bylo, že se o svém výkonu hodně dozvěděla ze své obálky (obálkový způsob hodnocení od diváků popisují v 7. kapitole: Hodnocení – sebehodnocení), kam jí diváci napsali reflexi na její interpretaci. Tato sdělení jsou vždy velmi osobní, proto od dětí nežádám, aby mi je ukázaly. Když se ale pochlubí, společně si říkáme, zda má pisatel pravdu nebo ne, zejména u rad, které patří k těm kritizujícím (např. málo jsem tě slyšela, mohla by ses víc usmívat, některým slovům nebylo rozumět apod.) Jitka si divácké hodnocení nechala pro sebe.

Důležité však bylo, že si vzala ponaučení a došla k poznání, že nemůže převzít něčí způsob recitace textu, ale měla by hledat svůj vlastní.

9.4 JOSEF KOLÁŘ: Z DENÍKU KOCOURA MODROOČKA (INDIVIDUÁLNÍ PRÁCE S PROZAICKÝM TEXTEM)

Tereзка

Žákyně pátého ročníku Tereзка recituje třetím rokem. Stejně dlouhou dobu chodí na dramatický kroužek. Ve škole je Tereзка výborná žákyně. Vzpomínám si, že v době, kdy začala chodit na dramatický kroužek, četba nebyla její zálibou. Od té doby, co se věnuje recitaci, se (i podle slov rodičů) její vztah k četbě hodně změnil. Dívka si dnes sama vyhledává knížky k četbě a nikdo ji k tomu nemusí nutit.

Text Josefa Koláře „Z deníku kocoura Modroočka“ (příloha č. 3) si vybrala, protože se jí líbilo, jak kocourek vypráví o životě u dvojnožce. Také má ráda kočky. Zeptala jsem se jí, jestli zná knížku, ze které příběh je. Tereзка o ní věděla, ale nečetla ji. Proto jsem jí knihu půjčila k přečtení. Chtěla jsem, aby věděla, jak příběh pokračuje dál a jakou úlohu tam hraje její vybraný úryvek. Nebylo těžké zjistit, že jím kniha začíná, takže jde o první seznámení se s Modroočkem a jeho člověkem. Během četby dívka zjistila, že celá knížka je vlastně kocourkův deník, který si píše do křesla svého dvojnožce (člověka). Zde jsme chvíli diskutovaly o tom, zda píše do křesla nebo do postele, ale pak jsme se na základě ilustrace dohodly, že to bude zřejmě křeslo. A protože Tereзка nebyla recitátor začátečník, chtěla jsem, aby se také něco dozvěděla i o autorovi a ilustrátorce. Ilustrátorka Helena Zmatlíková nebyla dívce neznámá. S jejími ilustracemi se setkala v jiných knížkách, jako například Děti z Bullerbynu nebo Lotta z rošťácké uličky. O autorovi zjistila, že kniha o Modroočkovi je jeho nejznámější knížka pro děti. Také vyhledala, že Josef Kolář studoval na Přírodovědecké fakultě Univerzity Karlovy v Praze, proto toho asi, podle jejích slov, věděl o životě a zvyklostech zvířátek, které moc hezkým způsobem popisuje ve své knize.

Práci s textem jsme začaly tak, že nejprve nahlas četla. Při četbě jsme si vysvětlovaly všechny nejasnosti a text rozebíraly. Hodně tomu pomohlo i to, že se dívka souběžně ve volných chvílích seznamovala s celou knihou, protože tak lépe pochopila jazyk, kterým se autor v textu vyjadřuje. Například „*Narodil jsem se, když bylo všechno zelené a plné květů. Když bylo všechno už jenom zelené a květů bylo málo, dala mě maminka sem, co teď žiju. Se mnou tu žije dvojnožec. Je veliký a chodí jen po zadních - zkrátka dvojnožec.*“ Nebo: „*To mě pak vezme do předních tlapek a hladí mi vousky*

a tváře takovým dřevem, co jsou na něm taky vousky. Mnoho vousků, jenže kratších, než mám já.“ (Kolář, 1965, s. 7, 8)

Při rozhovorech o textu, které jsme vedly, přišla Tereзка na to, že neobvyklé vyjadřování opisnou metodou, je z pohledu malého kotěte, které si po svém způsobu pojmenovává svět a lidi. Dívka přiznala, že zpočátku nevěděla, co to je dvojnožec, ale když se seznámila s knihou, pochopila, že je to člověk. Tím se jí zpřehlednil a zprůhlednil celý text. Chtěla jsem, aby již při čtení přemýšlela o tom, co text říká, jakým způsobem kterou část přečíst, jakou mají sdělení náladu apod. Když se Tereзка naučila text plynule číst a došlo k jeho úplnému porozumění, zjistila, že ho z velké části umí z paměti. Přestože se text tváří jako jednoduchý, určitě není, protože ho vypráví jedna osoba a není v něm téměř žádná přímá řeč. Proto bylo třeba hledat velmi pečlivě nálady sdělení a výrazové prostředky vhodné pro interpretaci. Tereзка zpočátku sdělovala text velmi vážně, s vážnou tváří a její projev působil poněkud dramaticky. Toto ale nechtěla, podle jejích slov byl text veselý a chtěla s ním diváky pobavit. Bylo nutné způsob sdělení odlehčit. Začaly jsme pracovat pouze s první třetinou textu. Tereзка říkala příběh různými způsoby – smutně, vesele, plačtivě, znuděně, důležitě, rychle, pomalu. Sama tak přicházela na to, jaká nálada se hodí ke které části a která je jí blízká v souvislosti s textem. Postupně jsme přidávaly další části. Když jsem se ptala, jestli něco vidí, když recituje, řekla, že Modroočka a jeho pelíšek, ale že nevidí toho člověka. Vidina kocourka však příliš nepomohla s problémovým místem v textu a tím bylo, když Modroočko popisuje, jak vypadá. Terezce se pletlo pořadí částí těla a zároveň hledala způsob sdělení, aby nebyla monotónní. Tady pomohlo to, že jsem na sobě ukazovala ty části těla, o kterých byla zmínka. Dívka se tak mohla soustředit na intonaci a nemusela se zabývat přemýšlením, jak je to dál. Samozřejmě, po čase, když došlo k propojení textu s intonací a úplnému osvojení, nebylo již ukazování nutné a dívka si toto představovala přímo na vidině kocoura. I přesto, že již měla Tereзка text zažitý, tvořivě na něm pracovala dál, hledala a zkoumala stále nové polohy sdělování. Bylo velmi zajímavé ji poslouchat v momentech, kdy si myslela, že ji nikdo neslyší. V těchto chvílích byla velmi uvolněná, nestyděla se a hrála si s výslovností. Tato hravá, tvořivá a systematická práce ji posouvala stále dál a bylo velmi příjemné její interpretaci sledovat. Při recitaci před diváky si své vystoupení vždy velmi užívala, přičemž nikdy nepřekročila hranice vkusu.

ZÁVĚR

Psaní diplomové práce o dětské recitaci na 1. stupni ZŠ byla pro mě velmi zajímavá, protože se práci s dětským recitátorem sama věnuji.

Jeden z přínosů spatřuji v tom, že se mi podařilo, na základě vlastních zkušeností a poznatků z literárních zdrojů, utřídit informace, týkající se této oblasti. Tomu jsem přizpůsobila i strukturu práce. Snažila jsem se ji uspořádat tak, aby byla co nejvíce srozumitelná, ale zároveň docházelo k postupnému naplňování cílů, stanovených v úvodu práce. Proto jsem v teoretické části nejprve vymezila odborné termíny související s oblastí recitace, jako jsou přednes, recitace, dětský přednes, interpretace apod. z obecného hlediska bez zřetele na dítě 1. stupně základní školy.

Věk jsem začala zohledňovat od druhé kapitoly, kde popisuji osobnost dětského recitátora s ohledem na věkovou skupinu mladšího školního věku se zřetelem na jeho vývojové zvláštnosti, znalosti a dovednosti patřící k vybavení recitátora, či jak recitace formuje celkovou osobnost dítěte na 1. stupni základní školy. Nezapomněla jsem ani na pedagoga, jakožto průvodce a poradce dětského recitátora.

A protože k interpretaci před divákem vede dlouhá cesta, která začíná rozhodnutím dítěte věnovat se recitaci, byla další kapitola věnována motivaci. Tímto odhodláním se dítěti (ačkoliv to tak na první pohled nevypadá) otvírá široká brána poznávání literatury. Dalším krokem na dlouhé cestě před diváka je totiž výběr kvalitního textu, vhodného k interpretaci. To předpokládá hledání a objevování příběhů a básní v knížkách, čímž se také velmi rozvíjí čtenářství. Tyto a ještě další aspekty související s výběrem textu jsem popsala v páté kapitole. Jakými způsoby následně s vybraným textem pracovat bylo předmětem šesté kapitoly. Popisovala jsem nejen ty vhodné, ale zmínila jsem se i o těch, kterým by bylo lepší se vyhnout. Pokud dítě projde všemi zmíněnými kroky (je motivované, vybralo si vhodný text, se kterým co nejlépe pracovalo) a cítí, že je připraveno, může se postavit před diváka, na kterého svou interpretací nějakým způsobem působí, a který recitátorův výkon hodnotí. Právě hodnocení a sebehodnocení jsem se věnovala v poslední kapitole teoretické části.

Velmi cennou, zajímavou a příjemnou částí pro mě bylo vedení rozhovorů na recitačních přehlídkách, kde jsem poznala mnoho zajímavých osobností z řad dospělých i dětí. Během rozhovorů jsem zjišťovala a ověřovala, zda teoretické poznatky

fungují v praxi. Ať už jsem si povídala s dětskými recitátory nebo dospělými osobami pracujícími či hodnotícími dětského recitátora, byly pro mě všechny jejich odpovědi, názory a zkušenosti velmi zajímavé, poučné a mnohdy inspirující. V rozhovorech se zkušenými pedagogy se potvrdil názor, že práce s dětským recitátorem je dlouhodobá záležitost. Jde o tvůrčí proces, který se neustále vyvíjí a rozvíjí. Jakákoliv práce směřující k přednesu by vždy měla být především smysluplná. Měla by dítěti poskytovat radost, poznání, seberealizaci, zkrátka celkově přispívat k rozvoji jeho osobnosti. Nemusí se provádět izolovaně a odtržena od jiných činností, ale naopak se třeba může stát součástí vyučovacích hodin. Práce s textem ve skupině může častokrát pomoci recitátorovi - jednotlivci k jeho lepšímu pochopení nebo získání inspirace. Potvrdila jsem si, že mnoho činností dělám stejně či podobně.

Přínosné byly samozřejmě také rozhovory s pedagogy, s jejichž názory jsem nesouhlasila. Přínosné v tom smyslu, že mi ukázaly cestu, kterou bych se nikdy nechtěla vydat. Byli to většinou ti, kteří se dětské recitaci věnují pouze jednorázově, kvůli přehlídkám, jež neustále vnímají jako soutěžní disciplínu a zarputile počítají první nebo druhá místa. V tomto směru čeká všechny, kteří nesouhlasí s přetrváváním soutěžního charakteru na recitačních přehlídkách, vynaložení velkého úsilí k odstranění tohoto nešvaru. Mohu také s jistotou říci, že dětský přednes určitě není o tom, že se dítě naučí zpaměti nějaký text, který někde odříká.

Do poslední části diplomové práce jsem zařadila praktické ukázky práce s textem. Všechny mnou uváděné činnosti jsou ověřené v praxi. Co se týká individuálních ukázek, musím konstatovat, že neumím dopředu poskytnout návod na práci s textem. Jak se mi potvrdilo při rozhovorech s dětmi, každý recitátor je jiný. Mají různé zájmy, charakterové a povahové vlastnosti, jiné výchozí předpoklady nebo nároky. Na jeden text mohou dva recitátoři nahlížet z různých pohledů a uchopit ho rozdílnými způsoby. Proto v ukázkách individuální práce s textem tuto činnost pouze zpětně popisuji, bez předchozího naplánování, jako je tomu v ukázkách u práce skupinové.

Závěrem mohu konstatovat, že napsání této diplomové práce pro mě bylo přínosné z hlediska získání nových zkušeností a poznatků z oblasti dětské recitace, které však nelze brát jako konečné nebo definitivní, protože dětská recitace je estetickovýchovná oblast, která se neustále rozvíjí.

Literární zdroje:

- BLÁHOVÁ, Krista. *Uvedení do systému školní dramatiky*. Praha: IPOS, 1996.
ISBN 80-7068- 070-9
- BUDÍNSKÁ, Hana. *Hry pro šest smyslů*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2008. ISBN 978-80-7068-217-3
- DAMBORSKÁ, Marie; KOCH, Jaroslav. *Psychologie a pedagogika dítěte*. Praha: Státní zdravotnické nakladatelství, 1966.
- DISMAN, Miloslav; KUBÁLEK, Vratislav. *Dětský přednes a dramatický projev*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1968.
- DOLEJŠÍ, Pavel. *Jak se naučit správně vyslovovat*. Humpolec: Pavel Dolejší nakladatelství a vydavatelství, 2005. ISBN 80-86480-66-6
- FRYNTA, Emanuel. *Písničky bez muziky*. Praha: Argo, 2010. ISBN 978-80-257-0330-4
- KOLÁŘ, Josef. *Z deníku kocoura Modroočka*. Praha: Státní nakladatelství dětské knihy, 1965.
- KOPŘIVA, Pavel; NOVÁČKOVÁ, Jana; NEVOLOVÁ, Dobromila; KOPŘIVOVÁ, Tatjana. *Respektovat a být respektován*. Kroměříž: Spirála, 2007.
ISBN 80-901873-7-4
- KOŽMÍN, Zdeněk. *Interpretace básní*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1986.
- MACHALÍKOVÁ, Jana. *Studio uměleckého přednesu v Domě dětí a mládeže Praha 8*. In *Dítě mezi výchovou a uměním, Dramatická výchova na přelomu tisíciletí*. Příspěvky z konference o dramatické výchově, kterou roku 2007 uspořádaly katedra výchovné dramatiky Divadelní fakulty Akademie múzických umění v Praze a Sdružení pro tvořivou dramatiku. Praha, 2008. ISBN 978-80-903901-2-6
- MISTRÍK, Jozef. *Hovory s recitátorem*. Přeložil Vlastimil Fišar. Praha: Supraphon, 1976.

PRŮCHA, Jan; WALTEROVÁ, Eliška; MAREŠ, Jiří. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2003. ISBN 80-7178-772-8

REJMAN, Ladislav. *Slovník cizích slov*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1996.

SKÁCEL, Jan. *Básně pro děti*. Brno: Blok, 1996. ISBN 80-7029-137-0

SVOBODOVÁ, Radka. *Základy techniky řeči pro (budoucí) učitele*. Praha: Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy v Praze, 1998. ISBN 80-86039-45-5

ŠRÁMKOVÁ, Vítězslava; HŮRKOVÁ-NOVOTNÁ, Jiřina. *Mluvený projev a přednes*. Praha: Státní pedagogické nakladatelství, 1985.

ŠTEMBERKOVÁ-KRATOCHVÍLOVÁ, Šárka. *Metodika mluvní výchovy dětí*. Praha: Sdružení pro tvořivou dramaturgii, 1994. ISBN 80-901 660-1-6

TOMKOVÁ, Anna. *Umělecká literatura a dramatická výchova*. In KOŤÁTKOVÁ, Soňa a kolektiv. *Vybrané kapitoly z dramatické výchovy*. Praha: Karolinum nakladatelství Univerzity Karlovy, 1998. ISBN 80-7184-756-9

VÁGNEROVÁ, Marie. *Vývojová psychologie I. Dětství a dospívání*. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2005. ISBN 80-246-0956-8

ZÁMEČNÍKOVÁ, Emilie. *Cesta k přednesu aneb Průvodce pro pedagogy a mladé recitátory*. Praha: Národní informační a poradenské středisko pro kulturu, 2009. ISBN 978-80-7068-236-4

Internetové zdroje:

Dětská scéna 2012 — propozice: Celostátní přehlídka dětských recitátorů. In: *Artama* [online]. 2011 [cit. 2012-04-27]. Dostupné z WWW: <http://www.nipos-mk.cz/?p=15166>

Seznam příloh

Příloha č. 1: Emanuel Frynta – Ježek (báseň)

Příloha č. 2: Jan Skácel – Uspávanka s hloupými kocoury a paní myší (báseň)

Příloha č. 3: Josef Kolář – Z deníku kocoura Modročka (úryvek z knihy)

Příloha č. 1

Emanuel Frynta

Ježek

Z ničeho nic nám zmizel ježek -
čert ví, kam on mohl běžet.

To znamená, že Anežka
a já jsme tedy bez ježka.

Útěk byl zřejmě bleskový.

Já mu jich nandám, ježkovi!

Zmizí, a člověk zamešká
kdeco, a čeká na ježka.

No ty jich ale schytáš, ježku!

Mělo by se jít pro Anežku -
ta ovšem o tom ježkovi
už asi taky těžko ví.

Myslím, že počínajíc dneškem
už se s ním neshledáme, s ježkem.

Ta příhoda se očím znalce,
může zdát vycucaná z palce.

Ve skutečnosti ale není,
protože vznikla z potěšení,
nad tím, že ač má mnoho vad,
člověk se liší od hovad,
i tím, že umí skloňovat.

Příloha č. 2

Jan Skácel

USPÁVANKA S HLOUPÝMI KOCOURY A PANÍ MYŠÍ

Statný kocour myši lově
žil si v městě Kocourkově,
možná o tom městě víš.

A když schytl všechny myši,
u poslední díry slyší
tenký hlásek.

Paní myš,
poslední, co v městě zbyla,
na kocoura promluvila.

Pravila mu,
kmotře,
slyš,
jestliže mne zítra sníš,
popozejtří zemřeš hladu.

Kocour svolal kamarády,
zle je,
hoši,
když tu myš udáváme jak ty jiné,
sami sebe zahubíme.

Nejstarší z nich moudře dí:
Jenom hlupák kocour sní
myš, která je poslední.

Jeden malý kocourek
taky k tomu něco řek:
Když ji chytmem,
tak jsme v pasti.
Budem se jak kozy pásti.

Kocourům se ježí vousy
a z té hrůzy chlupy rvou si.

V Kocourkově se teď radí
kocouři,
jak nemřít hlady.

V díře čeká paní myš.

Až se ráno probudíš,
poví ti ze srdce ráda,
jak dopadla jejich rada.

Ale ani o chlup dřív.

Příloha č. 3

Josef Kolář

Z deníku kocoura Modroočka (úryvek)

Jsem kocour Modroočko. Narodil jsem se, když všechno bylo zelené a plné květů. Když bylo všechno už jenom zelené a květů bylo málo, dala mě maminka sem, co teď žiju. Se mnou tu žije dvojnožec. Je veliký a chodí jen po zadních – zkrátka dvojnožec. Po čtyřech běhá, jen když mi pomáhá najít nějakou hračku nebo když chce, abych si s ním hrál. To se pak válí po zemi jako já a je veliká legrace. Má tlapky docela holé, nemá žádné drápky a ani z legrace nedovede kousnout. Musím dávat pozor, abych mu něco neudělal. Když si hrajeme „paci, paci, pacičky“ a já ho trochu seknu drápkem, teče mu hned červená a já dostanu pohlavek. To se urazím a jdu do svého pelíšku. Když vidím, že už je dlouho smutný, vyskočím mu na rameno a předu mu do ouška. To mě pak vezme do předních tlapek a hladí mi vousky a tváře takovým dřevem, co jsou na něm taky vousky. Mnoho vousků, jenže kratších, než mám já. On hladí a já předu. Pěkně tence a vysoko, aby věděl, že se mi to líbí. Když se mi to nelíbí, tak nepředu. Když přesto ještě hladí, řeknu ne-e-e-e, a když pořád hladí, seknu drápkem, dostanu pohlavek, uteču do pelíšku. Tam sedím, ocásek otočený kolem předních tlapek, a mračím se. To na mne potom volá: „Očko, pojd' sem, Očko!“ Ale já nejdu, protože jsem se urazil a taky nejsem žádné Očko, ale Modroočko. Očko, to je jako kočka, a já nejsem žádná obyčejná kočka. Já jsem kocourek Modroočko. Mám modré oči a černý čumáček a černé uši a šedé čelo a šedou náprsenku a černé tlapky a černý ocásek na konci zlomený do háčku. Když se mi směje, že se mračím, schválně si nasliním tlapky a umyju se všude tam, kde mě hladil. On si taky myje tlapky pokaždé, když na mne sahá. Ale on si nedovede tlapky pořádně naslinit a směšně se čvachtá ve vodě. A oblízat si celý kožíšek, každé místočko, to už vůbec nedokáže. Dvojnožec je vůbec velmi nešikovný.